

**AZ M7-ES AUTÓPÁLYA
SOMOGY MEGYEI SZAKASZÁNAK
MEGELŐZŐ RÉGÉSZETI FELTÁRÁSAI
I.**

BONDÁR MÁRIA – HONTI SZILVIA – KISS VIKTÓRIA

A tervezett M7-es autópálya
Somogy megyei szakaszának
megelőző régészeti feltárása (1992–1999.)
Előzetes jeletés I.

A tanulmány eredetileg a Somogy Megyei Múzeumok Közleményei
14. kötetében jelent meg 2000-ben

A Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága
és az MTA Régészeti Intézete együttműködésével készült

A megjelenését támogatta:
Nemzeti Autópálya Rt.

Szerkesztő:
Király István Szabolcs

Technikai szerkesztő, borítóterv: Matuczka Ferenc

Borítófotó: Sebők Katalin

Kiadja a Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága

Felelős kiadó: Dr. Király István Szabolcs

Nyomdai munkák: Pethő és Társa Nyomda, Kaposvár

2001

A tervezett M7-es autópálya Somogy megyei szakaszának megelőző régészeti feltárása (1992-1999.) Előzetes jelentés I.*

BONDÁR MÁRIA – HONTI SZILVIA – KISS VIKTÓRIA

I. A megelőző feltárás előkészítése (1992-1998.)

A tervezett M7-es autópálya nyomvonala Somogy megyében a Balaton déli partján húzódik végig Zamárditól Szőkedencsig, illetve a Zala-Somogyi határárokig. Az út a Balaton déli partján sűrűn elhelyezkedő településektől kissé délre vezet, majd DNY-i irányba fordul Nagykanizsa felé. Keletről nyugat felé tartva átvágja Külső-Somogy dél-északi irányú, szinte a tóig érő dombhátaait, átvezet a dombhátak között folyó patakok fölött és a Balaton déli partján nagy területeket elfoglaló mocsarakon, berkeken, majd a Kis-Balaton DK-ről kerül meg.

A Somogy Megyei Múzeumok Igazgatósága 1992-ben kapott az Útgazdálkodási és Koordinációs Igazgatóságtól megbízást a nyomvonal bejárására, melyet a múzeum régészei és munkatársai két ízben, 1992. őszén és 1993. tavaszán végeztek el. Zamárdi és Balatonszárszó között két nyomvonalváltozat szerepelt a tervekben, Balatonszárszó és Szőkedencs között egy rövidebb, balatonöszödi szakasz kivételével egy változattal számolhattunk. 1994-1998. között a déli nyomvonalváltozat megvalósítását szorgalmazták, ezért ebben az időszakban munkáink ezen a szakaszon folytak.

A bejáráskor a megfigyelési viszonyok elég gyengék voltak. Az éppen átalakulóban levő mezőgazdaság miatt számos helyen ugart, fel nem szántott területet találtunk, több helyen ősszel és tavasszal is lábon álló illetve fel nem szántott kukorica volt, nagy területeket kordonos szőlő borít. Ezekben a helyeken a bejárást rossz megfigyelési körülmények között végezhetünk csak, míg a nagykiterjedésű, gondozatlan erdőkben megfigyelést egyáltalán nem lehetett végezni. Az erdővel borított területek egy részén nem valószínű régészeti lelőhely előfordulása az erősen tagolt felszín illetve a víz hiánya miatt, de nagy részükön ugyanúgy számolnunk kell eddig ismeretlen lelőhelyekkel, mint a szántott részekben. A vizek, mocsarak szélén illetve szigeteken, – ha az egy bizonyos magassági szintet elér – éppen a víz közelsége miatt, újabb, terepbejárással nem azonosítható lelőhelyek várhatóak, mégha ma nincsenek is mezőgazdasági művelés alatt (rét, legelő, berek). Az 1. táblázatban megkíséreltük összefoglalni a déli nyomvonalváltozat bejárható területeit, a terepviszonyokat, jelezve azokat a területeket – elsősorban mélyenfekvő mocsaras részeket, ahol valószínűleg lelőhely nem fordul elő (1. táblázat)

A 2. táblázatban a déli nyomvonalváltozat azonosított lelőhelyeit foglaljuk össze, 3 csoportba sorolva őket: 1. biztos lelőhelyek, amelyeken teljes feltárás

szükséges; 2. bizonytalanul meghatározott lelőhelyek, melyeken szondázó ásatás szükséges a lelőhely jellegének, sűrűségének és kiterjedésének meghatározására, melynek alapján eldönthető, szükséges-e a teljes feltárás. A 3. csoportba kerültek az olyan bizonytalan lelőhelyek, melyeken a leletanyag kis mennyisége és jellege (későközépkor-újkor) alapján kétséges, hogy egyáltalán régészeti lelőhelyről van-e szó. Ez utóbbiaknál – hacsak újabb adatok nem kerülnek elő – elegendő az építés közbeni megfigyelés. A terepbejárás mellett a lelőhelyek értékelésében a geofizikai felmérés és a légifotózás adatait is felhasználhattuk. A Balatonszárszó-Szőkedencs közötti 65 km hosszú szakaszon 36 lelőhelyen az ELTE Geofizikai Intézete, Pusztai Sándor vezetésével végzett geofizikai méréseket. A teljes szakaszon rendelkezésre állnak a légifotózás eredményei (Czajlik Zoltán 1999, és René Gouguai 1993.) is. A megelőző feltárást előkészítő munkákról az ELTE Régészettudományi Intézete készített összefoglalást (Márkus Gábor 1999, 2000). (2. táblázat)

Az 1992-93. évi őszi-tavaszi terepbejárás során Zamárdi-Szőkedencs között, a teljes déli nyomvonalváltozat közel 80 km-es szakaszán 50 lelőhelyet azonosítottunk, ezen kívül az új bekötőutak nyomvonalán 5-öt, az északi nyomvonalváltozaton további 13-t. A bizonytalan lelőhelyek területén illetve a korábban fedett területeken, ahol a mezőgazdasági művelés miatt nem lehetett megfigyelést végezni, 1993-1999. között újabb terepbejárásokat végeztünk, ennek eredményeképpen két új lelőhelyet azonosítottunk, és három helyen megállapíthatunk, hogy a területen lelőhely nem várható illetve nem figyelhető meg. Az 1993-ban és 1999-ben végzett légi felderítés során a terepbejárásokon azonosított lelőhelyeken kívül egy új, a nyomvonalba eső, valószínűleg régészeti objektumot sikerült azonosítani Balatonkeresztúron, egy ismert lelőhely körzetében.

1994-95-ben két helyen, Ordacsehi-Major és Balatonboglár-Berekre-dűlő lelőhelyeken végeztünk feltárást. Az Ordacsehi-majori lelőhely területén a feltárás teljesnek tekinthető, a területet átadhattuk az autópálya építésnek, a Balatonboglár-berekre-dűlői nagykiterjedésű lelőhelynek mintegy 10 %-t tártuk fel.

1999-ben az első megépítendő szakaszt Balatonszárszó és Balatonkeresztúr között jelölték ki az építkezés 2002. évi megkezdésével, tehát a 45 km hosszú szakasz feltárását 2000-2001-ben el kell végezni. Legújabbban az Ordacsehi-Fonyód közötti szakasz nyomvonala bizonytalanává vált, ezért ezt újra fel kell derítenünk. Ezt a szakaszt kiemelve megállapítható, hogy 18 lelőhelyen a feltárandó terület 400 000 m² körül lehet –

* Az I., II.1-3., 4.1 szakasz Honti Szilvia, II.4.2. szakasz Bondár Mária, II.5. szakasz Kiss Viktória munkája. A rajzokat Nyári Zsolt és Hrivnák Péter Pál, a fotókat az ásatásvezetők illetve Gözsy Gáborné készítette.

a szondák eredményétől függően – jelenlegi ismereteink szerint. A feltárandó terület nagyságát erősen megnövelte, hogy a lelőhelyek közül négy tervezett autópálya csomópontba esik. 1999. őszén két lelőhelyen kezdtük meg a feltárást Balatonszemes határában, a Bagódombon és a Szemesi-berekben.

II. A tervezett M7-es autópálya nyomvonalán 1994-95-ben és 1999-ben végzett feltárások eredményei:

II. 1. Ordacsehi-Major (M7 S-31 lelőhely, 1994)

A falu északnyugati részén, az Ordai-berekbe félszigetszerűen benyúló enyhe kiemelkedésen található a lelőhely. A nyomvonal ennek a kiemelkedésnek az északi részét metszi, itt 60x70 m-es összefüggő felületen végeztünk feltárást, Füle Piroska vezetésével.

A lelőhely szélét délről és nyugatról az objektumok megritkulása jelzi, kelet felől már csak a víz által kimossott mélyedésekben felhalmozódott cserepeket találtuk meg. A nyugati irányba húzott hosszabb kutatóárokban motoros sárkányrepülőről készített légifelvétel (l. t. 1.) alapján sejtett árok nyomát nem találtuk, ehelyett legmélyebb részén a kispostagi kultúra néhány gödre volt felfedezhető. Ezek teljes feltárását elvégezni nem lehetett, miután egy nagyobb eső miatt víz alá került a terület.

A feltárt területen legnagyobb számban késő rézkori objektumok kerültek elő, számuk negyvennél több, melyekből a késő-badeni illetve nagyobb számban a kostolaci kultúra leletanyaga került elő. A kostolaci kultúra eddigi legnagyobb magyarországi és első somogyi telepének anyagát Bondár M. közölte (BONDÁR 1998).

Mintegy 20 objektum a középső rézkori Balaton-Lasinja kultúrához tartozott. Ezek kisebb tároló és földkitermelő gödrök voltak, jellemző leletanyaguk a kettős kónikus tálak és kettős kónikus hasú füles korsók töredékei, az egyik gödörben egy ép korsó került elő (66. objektum, l. t. 2.). 10 objektum esetében nem volt eldönthető, hogy a lengyeli vagy a Balaton-Lasinja kultúrába tartozik-e.

A korai bronzkor végi kispostagi kultúrából illetve a késő kispostagi – korai mészbetétes időszakból 4 urnasír került elő. Az átmeneti időszakba tartozó két sírt Honti Sz. és Kiss V. közölte (HONTI-KISS 1996). A sekély sírokat a szántás elpusztította, illetve erősen megsértette, viszonylag épen csak a 109. urnasírt találtuk meg, melyet egy kostolaci gödörbe ástak bele (l. t. 5. kép).

A területen elszórtan, illetve kettős csoportokban 5 zsugorított csontvázas sír is feltárára került. A baloldala É-D (illetve ÉÉNy-DDK) és fordított irányítással, enyhén zsugorítva eltemetett halottak (l. t. 3.) a ritusuk és az elhelyezkedésük alapján feltehetően szintén a kispostagi kultúrába tartoznak két urnasírral együtt. A sírokkal azonos területen néhány e kultúrába tartozó gödör is előkerült. A mészbetétes edények népe kultúrájának telepére 16 méhkas alakú gödör utal.

Leletanyag hiányában nem határozható meg annak a két őskori, megkötözve eltemetett halottnak a kora,

akiket egy kútszerű mély gödörbe ástak be (198. objektum).

A kelta kort egy korábbi, de szintén kelta tárológödörbe ástott cserépalapozású kenyérsütő kemence képviseli. Kerek hamusgödörből nagyméretű lekött lábú bronz fibula került elő. A kemence és a néhány gödör leletanyaga a késő kelta (La Tène D) időszakra tartozik.

A 2-3. századba keltezhető római telepéből nagyobb számú leletanyag egy téglalap alaprajzú, rövidebb oldalán cölöplyukas, földbemélyített házból és több, kis méretű, döngölt padlózatú, szintén téglalap alaprajzú építményből került elő. A szórványleletek között két bélyeges terra sigillata töredék is volt.

Meglepő módon a lelőhelyen egyetlen középkori objektumot találtunk csak. A terepbejárásból tudható volt, hogy a település központja – a középkori Orda – a lelőhely déli, magasabb részein található, itt nagyszámú 12-14. századi kerámiát gyűjtöttünk. Az ásatás során megállapítottuk, hogy a falu a félszigetszerűen előrenyúló kiemelkedés északi részére már nem terjed ki.

II. 2. Ordacsehi – 107. magassági pont (1994)

A fenti lelőhelytől keletre levő, a berekből kissé kiemelkedő dombon két, észak-déli illetve kelet-nyugati kutatóárkot húztunk Bárdos Edith vezetésével. Egyetlen DK-ÉNY-i irányítású, enyhén zsugorított csontvázas sír került elő, ennek alapján a domb teljes feltárását elvetettük.

II. 3. Balatonboglár – Berekre dűlő

(M7 S-25 lelőhely, 1994-95)

A Jamai patak mentén, Ny-ra néző, enyhén emelkedő lejtőn legalább 1,5 km hosszú, ezen a részen mintegy 600 m széles lelőhelyet az autópálya nyomvonala kelet-nyugati irányban metszi. A lelőhely a Lengyeltóti-Balatonboglár közötti út mindkét oldalára kiterjed, a nyugati része felöleli a Zinger-dűlőt (északon), a Berekre-dűlőt (középen) és a Kiskúti-dűlőt (délen). Az úttól keletre eső része már a Kakashegy nyugati lejtője, a Balatonboglári Borkombinát mellett. A feltárást Honti Szilvia, Költő László és Németh Péter Gergely vezetésével a lelőhely Ny-i szélén, a patakot kíséző mocsár szélén kezdtük meg. A nyomvonal hosszában húzódó gázvezeték biztonsági sávja miatt annak két oldalán, Ny-i szélén 12 ill. 19 m-es szélességben tudtunk csak dolgozni, a teljes feltárást a déli oldalon húzódó szőlő is akadályozta. 1994-95-ben 120 m-es szakaszon 3600 m² felületen 380 objektumot tártunk fel, tehát az objektumok igen sűrűn, gyakran egymást metszve helyezkedtek el. 1994-ben ezen a lelőhelyen is készítettünk légifelvételeket (III. t. 1.).

A felszín a korábbi mélyszántások miatt erősen bolygatott volt, átlag 60 cm mélységben jutottunk el a löszös altalajig, amelyben már megfigyelhetők voltak az objektumok. A szántott rétegben található leletanyag gazdagsága miatt ezt a mélységet felszíni dózerolás után, kézi erővel értük el a feltárt terület keleti felén. A lelőhelyen 1979-ban Honti Szilvia már végzett kisebb leletmentést. A nyomvonalától D-re mintegy 150 m-re

A TERVEZETT M7-ES AUTÓPÁLYA SOMOGY MEGYEI SZAKASZÁNAK MEGELŐZŐ RÉGÉSZETI FELTÁRÁSA (1992-1999.)

Bárdos Edith tárt fel X-XI. századi sírokat, a temető folytatását esetleg szintén érintheti a nyomvonal.

A feltárás során a legkorábbi objektumok rézkoriak voltak: szórványos cserepek a Balaton-Lasinja kultúra elpusztult telepére utalnak, 2 urnasír és egy – talán szintén a sírokhoz tartozó - kiskorsó a Furchenstich kerámia körébe tartozik (II. t. 1-4., IV. t. 1.). Ez a két sír és a kiskorsó egymás közelében, az északi felületen került elő, egy harmadik, talán szintén e kultúrába tartozó sír (I. t. 6., II. t. 5.) a késő badeni/kostolaci sírok mellett, a déli felületen.

A késő rézkorból szintén alig néhány települési objektum került elő, ezektől nyugatra azonban feltártunk 3, a kostolaci ill. késő badeni kultúrába tartozó urnasírt. Ismert volt korábban is, hogy a nagyterjedésű lelőhely több részén sűrűsödve megtalálható(k) a badeni kultúra települése(i) (HONTI-KÖLTŐ-NÉMETH 1988), sőt egy késő-bolerázi időszakba tartozó többes temetkezés is előkerült a nyomvonalnak a feltárástól K-re levő szakaszán (HONTI 1981). Az eddigi leletek azonban mind a badeni kultúra idősebb szakaszából származtak, míg a most feltárt gödrök a fiatalabb szakaszba. Ezek szerint a badeni kultúra teljes időszakában lakták ezt a területet, másfél kilométeres körzetben mozogva. A feltárt 3 kostolaci sír a kultúra első hitelesen feltárt temetkezése a megyéből (BONDÁR 1996).

Egyetlen gödör tartozik a kisapostagi kultúrába, ezen kívül csak szórvány kerámia képviseli a kultúrát.

Az objektumok túlnyomó része a későbronzkori urnamezős kultúrába ill. a koravaskorba tartozik. Az urnamezős kultúra leletanyaga elsősorban méhkas alakú vermekből került elő, a kerámia nagy része a kultúra idősebb szakaszába tartozik, hasonlóan az egyik gödörben előkerült egyrészes lemezeshátú fibulához és egy szórvány kétélű, karikásvégű borotvához (IV. t. 5, 6.). Az egyik gödörből egy bunkósfejű tüvel együtt egy agancsból készült zablalálca került elő.

A Hallstatt kultúra időszakában változatos formájú tárolóvermek készültek: A méhkas alakú, különböző méretű és mély vermek mellett igen nagyméretű kerek, függőleges falú gödrök is előkerültek. A nagyméretű, 3-5 méteres oldalhosszúságú, négyzet alaprajzú mély objektumok egy része szintén tároló lehetett, aljuk több esetben döngölt illetve sávozott volt. A kisebb, 3x3 méteres gödrök döngölt alját nagyszámú kis cölöplyuk lyuggatta át, ezek valamivel sekélyebbek voltak, s talán valamiféle műhelyként használták őket (I. t. 4.). Egyetlen ilyen négyzetes építmény alján találtunk a négy sarokban egy-egy nagyobb gerendalyukat, az északi oldalon megmaradt egy félig bedőlt elszenesült deszka is. Ebből következtethetünk arra, hogy ezeket a földbevájt építményeket deszkával bélelték ki illetve deszkafaluk volt. Talán a gödör funkciójára utal, hogy alján mintegy 40 darab kiégetetlen illetve az építmény leégésekor kissé megégett hálónehézéket találtunk (III. t. 2-3.). A feltárt terület más részein is kerültek elő kevésbé földbemélyített gödrökben kiégetetlen hálónehézékek, több objektumban pedig egy kupacban másodlagosan megégett darabok. Számos gödörben vastag, paticsos és hamus rétegek utalnak arra, hogy a koravaskori

telep életének nagyméretű tűz vetett véget. A telep nagy része a Hallstatt kultúra kései időszakára keltezhető, erre utal néhány bucchero-, pontsor- és besimított vonallal, grafitfestéssel díszített edénytöredék. A nagyszámú faragott csonttárgy közül kiemelkednek a pontkördíszes (IV. t. 2.) és áttört faragású csonttárgyak, különleges lelet egy kanalasgém csőre.

A kelta kor La Tène D időszakából 7 földbemélyített házat találtunk a feltárt terület keleti részén. A nagyjából kelet-nyugati irányítású, lekerekített sarkú téglalap alaprajzú, különböző méretű házak szerkezete egységes: Mindegyiknek a rövidebb oldala közepén egy-egy nagyméretű gerendalyuk utal a szerkezetre. A gerendalyukat több esetben sávozással szilárdították meg, különösen, ha az alattuk levő koravaskori gödrök miatt talajuk laza volt. Némelyik belsejében kisméretű, szabálytalanul elhelyezkedő cölöplyukak a ház berendezésére engednek következtetni. Három háznál megfigyeltük, hogy az épületet újjáépítették, egyik esetben eltérő tájolással és mérettel. A jellegzetes, jólkorongolt szürke kerámián kívül az egyik házból korallberakásos bronzfibulák is napvilágot láttak (IV. t. 3-4.). Mindössze két kerek, függőleges falú tárolóverem tartozik ebbe a korszakba, az egyikből vaseszköz került elő.

Somogy megyében egyedülálló lelet egy edényégető kemence (III. t. 4-5.). A viszonylag kisméretű kemence alapterülete 110x110 cm, a nyugati oldalon levő tüzelőtere hosszúságú, 150x90 cm-es. A mintegy 5 cm vastag, kerek, utólag beépített (tapasztott) lyukakkal tagolt rostélya alatt két párhuzamosan futó kítapasztott és kiégetett tüzelőcsatorna van, az osztórész végigfut a kemence alatt. Oldalfala mintegy 40 cm magasságig maradt meg, igen vékonyan kítapasztott, gyengén átégett. Eszerint a kemencét csak rövid ideig vagy egyáltalán nem használták. Erre utal az is, hogy a kemence használatát bizonyító edénytöredékeket nem találtunk, a hamusgödörből előkerült néhány edénytöredék a kemencét a La Tène D korra keltezi.

A római korból egy kenyérsütő kemencét és egy négyszögletes, sávozott aljú építményt valamint szórvány érmeket (III-IV. század) és egy bronz csipeszt találtunk. A felszíni bejárás alapján a feltárt területtől délre találjuk mind a kelta mind a római telep központját.

II. 4. 1. Balatonszemes-Szemesi berek

(M7 S-13. lelőhely, 1999.)

A lelőhely a Tetves patak keleti partja mentén húzódó enyhe lejtőn található. Északi és déli irányban is túlnyúlik a nyomvonalon és a csomóponton. Az ez évi feltárást 300 m hosszán és 50 m szélességben végeztük (V. t. 2.), Honti Szilvia és Németh Péter Gergely vezetésével, Bondár Mária közreműködésével. A területen a 60-as évektől 60-80 cm-es mélysántást végeztek minden második évben, emiatt a felső rétegen leletanyag egyáltalán nem volt (elporladtak a cserepek), és számos esetben csak az objektumok legalját sikerült megfognunk. Ez lehetett az oka, hogy terepbejárásaink során a felszínen - a várttal ellentétben - csak kevés cserpet sikerült gyűjtenünk. Ez a felső 60-80, illetve a feltöltődés következtében helyenként 120 cm vastag

kevert réteg barna agyag volt, ez alatt jelentkezett a sárga lösz, melyben általában még a világos betöltésű gödrök foltja is elég jól megfigyelhető volt. Az 1999. évi esős időjárás miatt ez a lösz is elég vizes volt, s több esetben a gödrökben is feltört a talajvíz a feltárás területének nyugati részén.

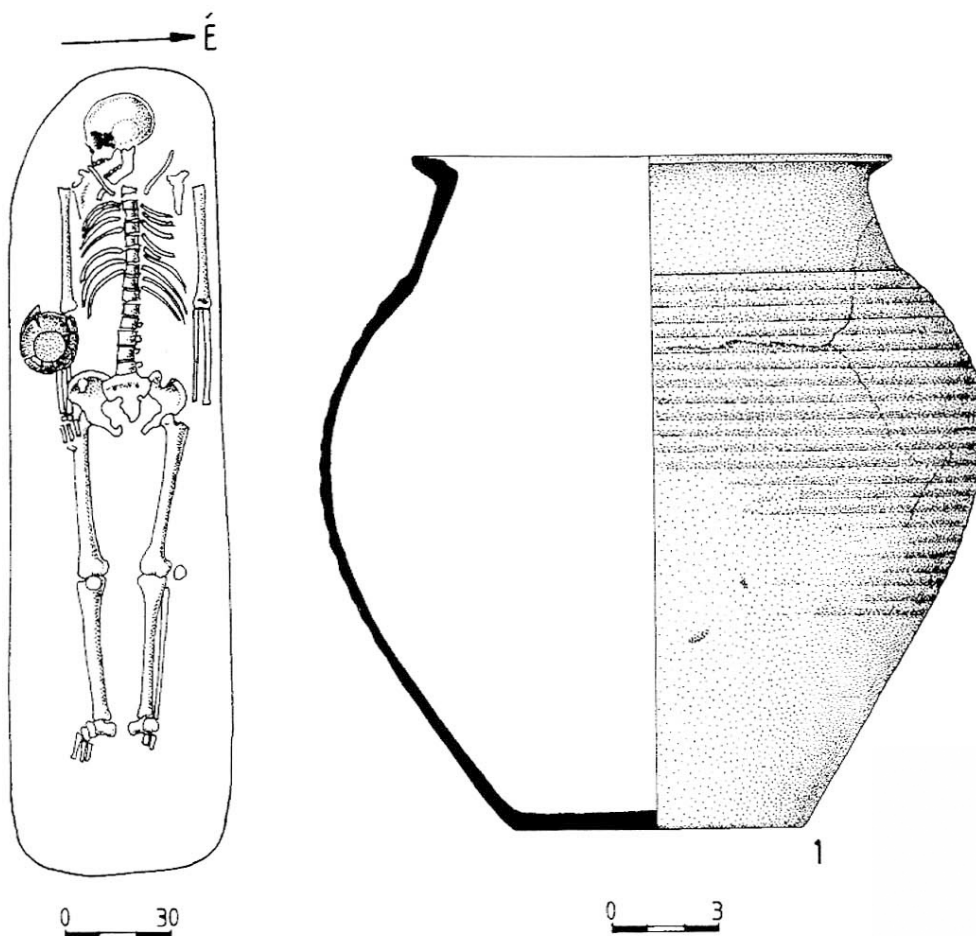
A megkutatót 12 000 m²-es felületen 185 objektumot tártunk fel az újkőkorból, a késő rézkorból, korabronzkorból, a késő kelta korból, a római illetve a korai népvándorláskorból.

Legnagyobb számban a középső neolitikus dunántúli vonaldíszes kerámia objektumai kerültek elő, szám szerint 82. A feltárási területen mintegy 150 m szélességben húzódnak, ezen belül sűrűbben egy 50 m-es sávban. Többségük szabálytalan földkitermelő gödör, illetve ilyenek alja, ám így is jelentős számú, a kultúra dél-dunántúli fiatalabb időszakába (Keszthelyi csoport) tartozó kerámia került elő belőlük. A pattintott kőeszközök többsége bakonyi radiolaritból készült, feldolgozásuk már megkezdődött. A csiszolt kőeszközök között kőbalta és véső töredéke, kőbunkó, őrlőkövek és töredékeik említhetők. A korszak kiemelkedő lelete a 103. objektum felszínéről előkerült kis idolvej: az apró agyagszobrocskán hangsúlyos orr, két nagy, felálló fül vagy

szarv látható, a szemeket és a száját bekarcolt vonal jelzi.

A neolitikus telepnek kb. a közepén egy 20 méter hosszán, É-D-i irányban húzódó cölöpsor 7 cölöplyukját találtuk meg, déli végét nem értük el. A gerendáknak kiásott lyukak oválisak, lefelé szűkülnek, többnél kis peremet illetve lejjebb egymást metsző kettős kört (körseleket) lehetett megfigyelni. A beásott oszlopok maradványait nem találtuk meg, minden bizonnyal kiásták a helyükből. A cölöplyukosor feltehetően egy gerenda-szerkezetes hosszúház nyugati oszlopsora. A telep nyugati részén több tapasztott tüzelőlapú tűzhelyet és egy átégett falú füstlőgödört is feltártunk. Egy hamusgödörrel rendelkező, boltozatos, kisméretű kemence fontosságát kiemeli, hogy eddig kevés ilyenre bukkantak a Dunántúlon az ásatásokon.

A feltárási délnyugati részén került elő a késő rézkori péceli kultúra nem nagyszámú, de többségében nagyméretű és gazdag leletanyagot szolgáltató objektuma, ezekről részletesen ír Bondár Mária (ld. lentebb). A korai bronzkori Somogyvár-Vinkovci kultúrát mindössze két gödör képviselte, ezekből belül szürke, simított, kívül barna, durvított felületű fazekak töredékei kerültek elő.

1. kép: Balatonszemes-Szemesi-berek. 149. sír

A TERVEZETT M7-ES AUTÓPÁLYA SOMOGY MEGYEI SZAKASZÁNAK MEGELŐZŐ RÉGÉSZETI FELTÁRÁSA (1992-1999.)

A késő kelta (La Tène D) telep 9 objektuma egy 10 m széles sávban húzódott végig É-D-i irányban a feltárás területén. A kelta telepeken szokásos összes objektumot megtaláltuk a lakóház kivételével: kisebb, sárolt padlójú, nagyjából téglalap alakú, földbeásott építményt; szépen kidolgozott, cseréppel kirakott és agyaggal letapasztott, megújítás nélküli, négyzet alakú hamusgödörrel ellátott kemencét és több kerek, kihasasodó, egyenes aljú tárolóvermet. Az előkerült cserépanyagban túlsúlyban vannak a jól korongolt, szürke, besimított mintás tálak és urnák töredékei. Két fehér festésű edénytöredék a gellérhegyi fazekasműhelyből származik. Az egyik gödörben üreges, bordás bronzkarperccel ellátott töredéket találtunk.

Egyetlen, a kelta gödrökhöz hasonló tárolóveremben találtunk (korai) római kerámiát. A feltárt terület nyugati részén több mély, kerek, függőleges falú gödör volt, melyek kora azonban leletanyag hiányában nem állapítható meg. Több közülük kút lehetett, ezért különösen sajnálatos, hogy koruk nem ismert.

A lelőhely keleti szélén észak déli irányban egy soros csontvázastemető húzódik (V. t. 1.). A 13 Ny-K-i irányítású sírból mindössze a két felnőtt egyén sírjában volt melléklet (149, 150. sír). Egy sírt a szántás semmisített meg (114.), négy sírban – méretük alapján kisgyermeké – a csontok elporladtak. A többi 6 sír gyermeké volt, 16 éves korig. A nem mély (az eredeti felszíntől mért mélység 70-140 cm) sírgödörben a halottakat hátukra fektették, karok kinyújtva a test mellett, kivéve két sírnál, ahol az egyik (148.) illetve mindkét kéz (144.) a medencén volt. A síroknál - egyetlen kivétellel - rablás nyoma nem volt megfigyelhető, tehát a sírok többsége eredetileg is melléklet nélkül került földre. A 149. férfisírnál (1. kép) a sírgödör betöltésének elszíneződése alapján rablást feltételezhetünk, erre utal a sírban szájjal lefelé fordult, hiányos edény is, azonban a csontok érintetlenül, eredeti helyzetükben feküdtek a sírgödör alján. Az edény szürke, jól korongolt és jól kiégetett, vízszintesen bordázott felületű, párhuzamát Intercisa/Dunújváros A/1 házában találjuk meg, melynek leletanyaga későrómai és az 5. század első harmadából származik. (BÓNA 1993 236-237, 67. kép 3, 5, 6.)

A közvetlenül mellette levő 150. sír azonban biztosan bolygatatlan volt, ebben egy gazdagon felékszerezett asszony csontvázast találtunk meg (V. t. 3., VI. t.). Nyakában aranygyöngyökből és egy-egy fehér színű kettős és egy sokszínű pasztagyöngyből álló nyakláncot, deréktájon két aranyozott ezüst fibulát viselt. Az övéről lelógo szíj végére felfűzve gyöngyöket és ezüstpántba foglalt függőt találtunk, lábfejénél kétoldalt egy-egy ezüstcsat volt. A bordázott aranygyöngyök (VI. t. 3.) párhuzamait mind a korai mind a késői gepida szállásterületről ismerjük, így a Szentés-nagyhegyi temető 84. sírjából és a gávai sírból (GERMANEN...1987, 29. t. [V, 82c.], 19. t. [V, 9a.], utóbbi ékkőberakással). Az ovális csatkarikájú, ezüst csizmacsatok (VI. t. 4-5.) számos hunkori és hunkor utáni sírból ismertek. A két fibulával (VI. t. 1-2.) megegyező darab azonban nem ismert: Az ovális fejlemez ékvesséssel díszített, a lábon poncolt és

ékvesséssel készült minta van. A hátoldalán a rugószerkezet és a tű vasból készült, rajta szövetmaradványok is megfigyelhetők, a két oldalsó gomb a rugószerkezet-hez van rögzítve, míg a harmadik a fejlemezhez, ez egy vékony bronzpálcára felfűzött bordázott gyöngy. Mindkét fibula erősen kopott, részlegesen aranyozott. A fibulák viseleti módja – a deréktájon tűzték vele össze a felsőruhát – az 5. sz. második felétől tűnik fel a hunkor utáni germán nők viseletében. Szintén germán női sírokban gyakori az amulettek itt is megfigyelt viseletének szokása, a 150. sírban egy hordóalakú és egy ezüstkarikára fűzött fűskvarc gyöngyöt és egy ezüstpántba foglalt követ találtunk (VI. t. 6-8.).

Ez a sír a temetőt az V. század második felére keltezi, a hunkor utáni időszakba, a viselet alapján az eltemetettek germánok, a sírszám és a kormegoszlás alapján egy család tagjai. A temető szélét dél felé nem érték meg el, további sírok előkerülése várható.

II. 4. 2. Előzetes jelentés a Balatonszemes-Szemesi berek badeni telepmaradványainak feltárásáról

Az 1999-ben végzett feltárás során a késő rézkori badeni kultúra településének 13 objektuma került elő (118, 119, 122, 123, 130, 131, 132, 135, 136, 137, 139, 140, 141.). Az objektumok egy része sekély gödör, kevés leletanyaggal (118, 123, 130, 131, 141). Előfordulnak amorf alakú munka- vagy tárológödörök (122, 135-136-137, 139) is. A telepen a legérdekesebb jelenség a kemencék illetve tüzelőhelyek előfordulása (119, 132, 140).

A 119. gödörben cserepekkel kirakott kemencét tártunk fel. Szélei nem látszóttak, kiterjedését a cserepek rajzolták ki (VII. t. 2.).

A 132. gödörben kemence nyomait tártuk fel. Enyhén lejtős alját cseréppel illetve kavicsréteggel rakták ki, amelyet összefüggően csak helyenként találtunk meg (VII. t. 3-4.). Megfigyelhető volt helyenként a platni átégése is. A kemence falából nem maradt meg semmi.

A legtöbb leletet a 140. gödör szolgáltatta (VIII. t. 2-6.). A nagyméretű amorf gödör (VII. t. 1. kép) tetején és a felső kb. 20 cm vastag rétegben rengeteg cserép került elő (kétosztású tálak töredékei, mericék, bögrék, fazekak maradványai, agyagkanál töredéke, talpas serleg talptöredéke, csonteszközök, pengék). A talpas serlegtöredékek fölött 2 emberi bordatöredék is volt, a gödör betöltése viszont egyértelműen szemégtöredékre utal. Déli részén, az alján kerek, függőleges falú gödör (valószínűleg kút) nyílt, DNy-i részében pedig tapasztott tűzhely került elő. A gödör keleti részéhez egy másik, nagyméretű kemence csatlakozott. Ennek alapozása kavicsréteggel történt, majd ezt tapasztották le agyaggal, esetleg cserepekkel. A gödör déli részén is egy „félkész” tűzhely maradványát találtunk meg: a felszínt apró kavicsokkal rakták ki kör alakban, a tapasztás viszont már nem készült el (VII. t. 5-6.).

A lelőhelyen nagy kiterjedésű település található, teljes feltárása és a leletanyag feldolgozása után válaszolható meg az a kérdés, hogy milyen hosszú ideig volt használatban ez a telephely, milyen volt a szerkezete, mik voltak a legfontosabb jellemzői. A települési jelenségek közül egyelőre a kemencéket tudjuk bővebben elemezni.

A badeni kultúra több mint 1600 lelőhelye közül csak nagyon kevés helyről van olyan információnk, amelyből a településen megfigyelt jelenségekre következtethetünk. A szűkszavú ásatási beszámolók több lelőhelyről említenek tüzelőhelymaradványokat vagy kemencéket: Aparhant: 2 boltozatos kemence (Ódor J. ásatása 1995. RÉGFÜZ. Ser. I. 49 (1997) 5); Bag-Jókai u.: 1,90 x 2,15 m nagyságú, 60-62 cm magas boltozatos kemence, alján sok cseréppel (Kővári K. ásatása 1977. RÉGFÜZ Ser. I. 31 (1978) 3); Balatonmagyaród-Kiskányavár B.: cserépalapozású tűzhely, tüzelőgödörrel Horváth L. ásatása 1983-1984. RÉGFÜZ Ser. I. 37 (1984) 7); Bernecebaráti-Szarvascsárda: 185 cm átmérőjű, 65 cm magas, boltozatos kemence, kavicssal alapozva (MRT 9 2/1. lh. 47-48); Csákvár-Gellénkert: félgömb alakú, fenéke több rétegben lesímitott agyagból készült, melyben kövek és törött cserepek is voltak (MAKKAY 1970, 44., 29. kép); Csákvár-Széchenyi úti kertek: boltíves kemence (Nádorfi G. ásatása 1981-1983. RÉGFÜZ Ser. I. 36 (1983) 40); Esztergom-Diósvölgy: 185 cm átmérőjű, kerek kemence, agyaggal tapasztott oldal és fenéke erősen átégett, sütőfelületében sok cserép volt (BONDÁR 1987); Esztergom-Szentkirály-Duna-dűlő: húsz darab szabadba épített tűzhely, sütőfelületét kavicssal kevert agyaggal tapasztották (Kövecses Varga E. ásatása 1988. RÉGFÜZ Ser. I. 42 (1991) 11); Gyömrő-Vízmű: 2 kör alakú kemence, tapasztása alatt sok cserép (TARI 1986); Keszthely-Fenekpuszta: nincs közelebbi adat a típusra (Erdélyi I. ásatása 1977. RÉGFÜZ Ser. I. 31 (1978) 12); Moha-Homokbánya: kavicssal alapozott kemence, felmenő fallal (Antoni J. ásatása 1975. RÉGFÜZ Ser. I. 29 (1976) 11); Solymár: nagyméretű, földbevált kemence (Korek J. ásatása 1960. RÉGFÜZ Ser. I. 14 (1961) 8); Szigetcsép-Tangazdaság: földbemélyített boltozatos kemence, 100 x 110 cm átmérőjű, 120 cm magas, ezen kívül három tapasztott tűzhely (KOREK 1984); Szob-Verbicek: nincs közelebbi adat a típusra (MRT 9. 26/34. lh. 334); Tököl-Dunapart: nincs közelebbi adat a típusra (Kalicz N. ásatása 1975. RÉGFÜZ Ser. I. 29 (1976) 19); Várong-Irtásdűlő: gömbszelet alakú sütőkemence (Pusztai R. ásatása 1954. ARCHÉRT 83 (1956) 102); Zók-Várhegy: ovális alapú, többszörösen tapasztott aljú tűzhely (Ecsedy I. ásatása 1984. RÉGFÜZ Ser. I. 38 (1985) 32); Zók-Kenderföldek: 141 cm átmérőjű, kb. 52 cm magas ép boltozatos kemence (Lakatos P. ásatása 1956. RÉGFÜZ Ser. I. 9 (1959) 9). Mint látjuk, a kemencéknél több esetben is megfigyelhető volt, hogy kavicsos agyaggal tapasztották ki a kemence előtti részt (pl. Bernecebaráti-Szarvascsárda, Esztergom-Szentkirály, Duna dűlő, Moha-Homokbánya).

Balatonszemes-Szemesi berek lelőhelyen nem találtunk kemenceboltozatra utaló nyomokat, ezért joggal feltételezzük, hogy lelőhelyünkön az edényégetés pri-

mitív módját, az ún. gödöregetés módszerét alkalmazták a korabeli fazekasok. Néprajzi párhuzamokból tudjuk, hogy az ilyen típusú égetésnél egy nem túl mély, 30-35 cm-es gödör képezte a tűzhely alapját, amelynek szélére rakták a gödörből kitermelt földet, egy kisebb-fajta töltést építve, amelynek az égetésnél volt szerepe. Az edények égetése előtt a kiásott gödört ki is kellett még szárítani, ezért az edény fenekén tüzet gyújtottak (az ásatáson az átégett, vörös föld jelzi ezt). Az égetésnél az edényeket a gödör szélén kialakított földhányás széléhez rakták, hogy a szélről, hirtelen hőmérsékletingadozástól védve legyenek. Az égetés megkezdése előtt gallyakat, vesszőket, nádat, állati trágyát tettek a gödörbe, majd erre a fészekre rakták az edényeket. A fészket korábbi égetések során összetört edénydarabokkal borították be. A tüzelésnél arra törekedtek, hogy a parazsat minél tovább megőrizzék, minél tovább izzítsák. Az így keletkezett parázson az edények is vörösen izzanak. Amikor az egész gödör és tartalma izzani kezdett, a tüzet hagyták kialudni, és az egészet beborították nedves levelekkel, hamuval esetleg trágyával, hogy a hőt megőrizzék. (E folyamathoz használt növények meghatározásához nagyon fontosak a földminták vizsgálatából kapott eredmények.) Amikor az edények kihűltek, az egész kemencét szétbontották. Az égetés során összetört edények darabjai a következő égetésnél újra felhasználhatók.

A leírt gödöregetés nagy előnye, hogy nincs szükség állandó építményre, bárhol gyorsan és könnyedén elkészíthető. Hátránya, hogy 700 °C-nál magasabb hőmérsékletet nem lehet elérni ezzel a technikával. Ha 700 °C-nál nagyobb hőmérsékleten kell égetni, akkor a gödör alsó részén lyukakat kell vágni, így a beáramló levegő mintegy 100 °C-al emeli a hőmérsékletet. A gödöregetéses technika tökéletesítését szolgálja még a gödör köré épített alacsony agyag vagy iszapfal is (KARDOS 1978, 48-49). A leírtak alapján feltételezzük, hogy a gödör szélén lévő kavicsos tapasztás is az égetési technikával hozható összefüggésbe.

A badeni kultúra nem új jelenség Somogy megyében, jelenleg több mint 100 lelőhelyét regisztrálhatjuk. E lelőhelyek nagyobb része véletlenszerűen vált ismertté (házépítéskor kerültek elő leletek, véletlenül találták meg az edénytöredékeket, gimnáziumi szakkörök gyűjtöttek anyagot stb.), kisebb részét szakemberek fedezték fel (Bárdos E., Draveczy B., Honti Sz., Horváth L., Kalicz N., Kocztur É., Makkay J., Müller R., Sági K. terepbejárásai; Bárdos E., Draveczy B., Ecsedy I., Honti Sz., Patay P., Pekáry T., Sági K. ásatásai). A kilencvenes évek elejétől pedig az autópálya illetve autóutak építését előkészítő munkák gyarapítják a badeni lelőhelyek számát is.

Az M7 autópálya építését megelőző leletmentés előtt Balatonszemesről az alábbi adatokat ismertük:

A faluból két edényt említett Sági K. (DRAVECZY—SÁGI—TAKÁCS 1964, 13). Ezen kívül a közeli Rádpusztáról, a Szemes felé menő földúton bolerázi cserepek kerültek elő (Sági K. és Látrányi Gy. gyűjtése).

A TERVEZETT M7-ES AUTÓPÁLYA SOMOGY MEGYEI SZAKASZÁNAK MEGELŐZŐ RÉGÉSZETI FELTÁRÁSA (1992-1999.)

Sokkal gazdagabb a települési-kép a lelőhely tágabb körzetét tekintve. Balatonszemes-Szemesi berek 20-30 km-es körzetében olyan lelőhelyek találhatók, amelyek a badeni kultúra leletanyagában mindmáig egyedi darabokat, jelenségeket eredményeztek. Vörs-majorsági épületek névvel vonult be a szakirodalomba a diadémmal eltemetett főnöki sír (BANNER 1956, 324. lh.). Balatonboglár-Zrínyi utcában a badeni kultúra többes temetkezését tárta fel Honti Sz. (HONTI 1981). Balatonlennél az Úszó utcában bolerázi kocsimodell került elő Ecsey I. ásatásán (ECSEDY 1982). Zamárdi-Szamárdombról idoltöredékek kerültek a múzeumba (KALICZ 1981).

Somogy megyében a badeni kultúra teljes időszakának települései megtalálhatók a legkorábbi bolerázi időszaktól (TORMA 1969, DRAVECZKY 1970, HONTI 1981, ECSEDY 1982) a badeni kultúrát követő kostolaci kultúráig (BONDÁR 1996, BONDÁR 1998). A megye a temetkezések szempontjából is sokrétű. Olyan lelőhelyek vannak ugyanis itt, mint Fonyód-Bézsénypuszta A és B lelőhely (BANNER 1956, 37. lh.), Fonyód-Garai földje (BANNER 1956, 38. lh.), Fonyód-Római sánc (BANNER 1956, 41. lh.), a már említett Vörs-majorsági épületek (BANNER 1956, 324. lh.) és Balatonboglár-Zrínyi u. (HONTI 1981). Andocs-Nagyboldipusztán (DRAVECZKY 1970) és Balatonboglár-Berekre dűlön (HONTI RégFüz Ser. I. 49 (1997) 5) szarvasmarha-temetkezés is előkerült.

Megállapíthatjuk, hogy településtörténeti szempontból vizsgálva a megye területe folyamatosan lakott volt a badeni kultúra életének mintegy fél évezrede (Kr. e. 3500-3000) alatt. A lelőhelyek elsősorban a Balaton környékén sűrűsödnek, amely nyilvánvalóan az életmóddal van összefüggésben (halászat, jószágok itatása, víznyerés). A telephelyek koncentrációja és a kiemelkedő jelentőségű lelőhelyek alapján feltételezhető, hogy ez a térség a badeni kultúra idején is jelentős volt.

II. 5. Balatonszemes Bagódomb (M7 S-12. lelőhely, 1999.)

A lelőhely egy lankás domboldal déli végén fekszik, területét a Bagódombi Campinghez vezető, keskeny, közel É-D irányú betonút két részre választja szét. A lelőhelyből az autópálya tervezett nyomvonalába a terepbejárás adatok alapján 21600 m² nagyságú terület esik bele. A betonúttól nyugatra kijelölt szelvény nyugati részén leletmentes volt, ami arra utal, hogy a dunántúli vonaldíszes kultúra településének nyugati szélét találtuk itt meg. Ezt alátámasztja, hogy a lankás domboldalt –, melyen a lelőhely elhelyezkedik – három oldalról egy vízfolyás öleli körül, melyből az alacsony domb félszigetszerűen emelkedik ki. Mivel a nyomvonal a domb teljes területét keresztezi, a jövő évi feltárás remélhetőleg tisztázni fogja a település keleti szélének pontos helyét is. Ez évben a betonúttól keletre eső nyomvonal-szakaszon csak egy kisebb részt tudtunk feltárni a tél beállta előtt. E területen az eddigi feltárás eredményeit és a lelőhely említett topográfiai adottságait figyelembe véve biztosan a település központi részét kell feltár-

nunk - ez azért is fontos, mivel hasonló méretű középső újkőkori település megközelítőleg teljes feltárására eddig ritkán volt lehetőség a Dunántúlon. Korábban a legnagyobb vonaldíszes telepítések mérete alig haladta meg az 1000 m²-t (bővebben: KALICZ 1991, 9). Újabban az autópálya leletmentések nagyobb felületű feltárásai nyújtottak lehetőséget a vonaldíszes kultúra a Kárpát-medencében eddig kevesebb sikerrel megfigyelt háztípusainak, teleszerkezetének megismerésére; e feltárások azonban többnyire az elmúlt években folytak-folynak, eredményeik publikálása eddig csak kevésbé történt meg: Fűzesabony-Gubakút (DOMBORÓCZKI 1997, 19.: 25600 m²; 11 ház, korai AVK); Mosonszentmiklós-Egyéni földek (M. Egri I. ásatása 1993-1994, Rég.Füz. Ser. I. 47 (1996) 17-18; 48 (1997) 18-19.: 8,4 ha; 18 ház, kottefejes-zselizi időszak); Mosonszentmiklós-Pál major (Figler A. ásatása 1994-1995; Rég.Füz. Ser. I. 48 (1997) 19. és I. 49 (1997) 19.: 9 ha; kottefejes-zselizi időszak).

Az újkőkori falu szerkezetéről számos adalékkal szolgált a feltárás: a vonaldíszes kultúra telepein jellemző V-keresztmetszetű árok (V. t. 6.), továbbá egy kettős árok, agyagnyerő gödrök (V. t. 4.), házak cölöplyukai (egyelőre összefüggő házalaprajz nélkül) és egy sütőkemence is előkerült. A neolitikus telepeken általában előforduló leletek (edények töredékei, az elfogyasztott állatok csontjai illetve az ezek leoléséhez, feldolgozásához és a földművelésnél is használt pattintott és csiszolt kőeszközök, őrlőkövek; csonteszközök, orsógomb) mellett egy, talán a korabeli vallási életre utaló agyagszobrocska (oltár vagy üdö idolo) töredékét is megtaláltuk (X. t. 1-2.). Egy zsugorított csontvázas sírt is feltártunk (V. t. 5.) – ilyen magukban álló sírok gyakoriak az újkőkor korábbi időszakainak telepein, hiszen a későneolitikum előtt nem jellemzők a falvaktól elkülönült temetők.

A kerámiaanyag előzetes értékelése alapján a legidősebb DVK (KALICZ 1995) és a Dél-Dunántúlon jellemző fiatal vonaldíszes népesség, a Keszthely csoport (KALICZ 1991, 26-28.) telepe került elő a Bagódombon. A bikónikus formák előfordulása (IX. t. 1.), a durva kerámián ún. rozettás bütykök megléte, körömcspéses dísz alkalmazása, a felkent barbotin (Schlickwurf) a korábbi szakaszra utal. Az edényformák és díszítések többsége a Keszthely-csoportra jellemző (IX. t. 3.): a finom kerámiánál háromnegyedgömb-alakú edények és variációik, csonkakúpos tálak, palackok, a díszítésben szélesvonalú barázdák, spiraloíd minták, egymásba illesztett félspirálok, egyenes, ferdén bekarcolt minták, kampósvégű minta és a vékony vonalminták előfordulása; a durva kerámián is szélesvonalú minták, tagolt fogóbütykök. Egy éles, kettőskónikus profilú bögre (IX. t. 2.), – melynek hasi törésén apró bütyök van – alapján a vonaldíszes kultúra gödrébe később beleásott telepobjektummal is számolhatunk (Sopot-kultúra vagy a lengyeli kultúra 3. fázis; Kalicz N. és Regénye J. felveszték a Sopot-kultúra és a fiatal DVK egyidejűségét esetleges együttélését is [KALICZ 1978-79, 202; KALICZ 1983-84, 273-275; KALICZ 1988, 110, 114; REGENYE 1996, 165-166], ezt az elméletet cáfolta

Makkay J. [MAKKAY—STARNINI—TULOK 1996, 273. RACZKY 1974]). A nagy területet érintő feltáráson (1999-ben 9000 m²) dokumentált szuperpozíciók és az előkerült nagy mennyiségű leletanyag részletes vizsgálata remélhetőleg újabb adatokkal szolgál a dunántúli vonaldíszes kultúra anyagi kultúrájának fejlődéséről és teleszerkezetéről is.

Az 1999 évi ásatás egyik érdekessége az a bekarcolt vonalakkal díszített agyagtárgy-töredék (X. t. 1.), melynek pontos formai párhuzamát nem sikerült megtalálnunk. Távoli rokonaként értékelhetjük talán Bina/Bény (Szlovákia) négyszögletes, asztalszerű oltárkáját (KALICZ 1998, 33, Abb. 8, 5a-b). Hasonlóak a Vinča kultúrára jellemző oltárok is (STANKOVIĆ 1986, XIII. t. 2, XV. t. 6.) Ennek alapján a bagódombi oltár négy lábú, ferdén ívelt oldalú, némiképp házra emlékeztető formájának képzelhető el, középen lyukkal (X. t. 2.), mely feltehetőleg libációs funkcióval magyarázható, akárcsak a más oltárokon megtalálható medence (KALICZ 1998, 33, Abb. 8, 3-4.). Az ívelt részről valamilyen rátett, plasztikus dísz törött le – esetleg ember- vagy állatfej(?), mint amilyen a korai AVK „Kentaur” plasztikáin (DOMBORÓCZKI 1997, 4-5, 7. kép.) látható; állatfej díszíthette az említett bényi oltár egyik (vagy mindkét?) végét is. A letört rész és a lyuk esetleges más magyarázatához adhat formai analógiát a Gumelnița kultúra egyik ülő idolja (ANGELI 1976, Tafel 4, 3). A hétköznapi használaton túl mutathat az a gödör is (57. objektum), melyből egy ember koponyája és felsőteste, továbbá egy ép, lapos kőbalta és egy obszidiánpenge is előkerült számos edénytöredék mellett.

A kőeszközanyag feldolgozása előtt előzetesen annyi állapítható meg, hogy a pattintott eszközök többségének alapanyaga a Dunántúlon gyakran használt, a Bakonyból és a Mecsekből származó radiolarit - ugyanezt figyelték meg az eddig feldolgozott DVK telepek kőeszközeinél is. Emellett kiemelkedő jelentősége van az öt kis obszidián-pengének, mivel eddig a DVK időszakból alig néhány lelőhelyről (T. BÍRÓ 1988, 266, Fig. 10., 15; T. BÍRÓ 1994, 161, Fig. 3a.) ismertünk obszidián-eszközöket - ezek révén új adattal bővülnek a Tokaj-hegy környékén élő népekkel folytatott cserekapcsolat bizonyítékai. A csiszolt kőeszközök közül egy nemes-szerpentinit vésőt és egy kaptafaalakú baltát érdemes megemlíteni.

Az előzetes terepbejárás során néhány római korra utaló kerámia-töredéket is találtak. Ezzel szemben egészen az ásatás utolsó hónapjáig az őskornál fiatalabb korszakba tartozó leletek nem kerültek elő. Meglepetésnek számított tehát az a kemence, melynek betöltéséből a népvándorláskorra (V-VI.? vagy a VII. századra) keltezhető korongolt fazék töredéke (X. t. 4.), egy töredékes, I. századi, egygombos, erősprofilú bronzfibula, tűtartóján két lyukkal (X. t. 3.; keltezéséhez ld. BEREZ 1991, 164.), átégett platnija alól pedig egy kézzel formált, szintén népvándorláskori, ujjbenyomkóval díszített peremű fazék töredékei kerültek elő. A kemence hamusgödrébe egy nő sírját ásták bele a népvándorláskor évszázadaiban - erre a csontváz fülénél előkerült bronzhuzal fülbevaló (ráforrasztott gömbje sajnos megsemmisült) alapján következtethetünk.

Irodalom

- ANGELI 1976 – Angeli, W.: Kupferzeitliche Idole aus Thrakien in der Prähistorischen Sammlung. Ann. Naturhist. Mus. Wien 80 (1976) 815-818.
- BANNER 1956 – Banner, J.: Die Pécelser Kultur. Budapest 1956. (ArchHung 35)
- BERECZ 1991 – Berecz K.: Római kori fibulák Zala megyéből I. Römische Fibeln aus dem Komitat Zala I. Zalai Múzeum 3 (1991) 163-183.
- T. BÍRÓ 1988 – T. Bíró, K.: Distribution of lithic raw materials on prehistoric sites. ActaArchHung 40 (1988) 251-274.
- T. BÍRÓ 1994 – T. Bíró, K.: The role of lithic finds in the Neolithic archaeology of the Alföld. JAMÉ 36 (1994) 157-165.
- BÓNA 1993 – Bóna I.: A hunok és nagykirályaik. Budapest 1993.
- BONDÁR 1987 – Bondár, M.: Késő rézkori kemence Esztergom – Diósvölgyben. – Spätkupferzeitlicher Ofen in Esztergom-Diósvölgy. ComArchHung 1987, 31–44.
- BONDÁR 1996 – Bondár M.: Késő rézkori sírok Balatonbogláron. (A kostolaci kultúra leletei Somogy megyében I.) SMK 12 (1996) 3–16.
- BONDÁR 1998 – Bondár M.: Késő rézkori település maradványai Ordacsehi-Major lelőhelyen. SMK 13 (1998) 3–39.
- DOMBORÓCZKI 1997 – Domboróczki L.: Füzesabony-Gubakút. in: Utak a múltba. Az M3-as autópálya régészeti leletmentései. Paths into the Past. Rescue excavations on the M3 Motorway. Budapest 1997. (Szerk. Raczky P.–Kovács T.–Anders A.) 19-25.
- DRAVECZKY 1970 – Draveczy B.: Somogy megye régészeti képeskönyve. Kaposvár 1970
- DRAVECZKY–SÁGI–TAKÁCS 1964 – Draveczy B.–Sági K.–Takács Gy.: A Somogy Megyei Múzeumok régészeti Adattára. Kaposvár 1964.
- ECSEDY 1982 – Ecsedy I.: Későrézkori leletek Boglárlelléről. JPMÉ 26 (1981) 73–95.
- HONTI 1981 – Honti Sz.: Rézkori temetkezés Balatonbogláron. SMK 4 (1981) 25–38.
- HONTI-KÖLTŐ-NÉMETH 1988 – Honti Sz.- Költő L.-Németh P.G.: Boglárlelle az őskortól a honfoglalásig. In: Boglárlelle. Tanulmányok. (Boglárlelle 1988) 7-42.

**A TERVEZETT M7-ES AUTÓPÁLYA SOMOGY MEGYEI SZAKASZÁNAK
MEGELŐZŐ RÉGÉSZETI FELTÁRÁSA (1992-1999.)**

- GERMANEN...1987 – Germanen Hunnen und Awaren. Schätze der Völkerwanderungszeit. Ausstellungskataloge des Germanischen Nationalmuseums (Nürnberg 1987)
- KALICZ 1978-79 – Kalicz, N.: Becsehely. MittArchInst 8-9 (1978-79) 201-203.
- KALICZ 1981 – Kalicz, N.: Die kopflosen Idole der Badener Kultur und ihre südlichen Beziehungen. Symposium ... Xanthi 1981. Symposia Thracica 1981, Á, 232-256.
- KALICZ 1983-84 – Kalicz, N.: Übersicht über den Forschungsstand der Entwicklung der Lengyel-Kultur und die ältesten „Wehranlagen“ in Ungarn. MÖAUF Wien 33-34 (1983-84) 271-293.
- KALICZ 1991 – Kalicz, N.: Die Keszthely-Gruppe transdanubischen (mitteleuropäischen) Linienbandkeramik in Lichte der Ausgrabung in Kustánszeg (Westungarn). CommArchHung 1991, 5-38.
- KALICZ 1995 – Kalicz, N.: Die älteste transdanubische (mitteleuropäische) Linienbandkeramik. Aspekte zu Ursprung, Chronologie und Beziehungen. ActaArchHung 47 (1995) 23-59.
- KALICZ 1998 – Kalicz, N.: Figürliche Kunst und bemalte Keramik aus dem Neolithikum Westungarns. Archaeolingua Series Minor. Ed.: Jerem, E.–Meid, W. Budapest 1998.
- KARDOS 1978 – Kardos M. (szerk.) : Primitív fazekaság. Budapest 1978. (Mesterségek)
- KOREK 1984 – Korek J.: Ásatások Szigetcsép-Tangazdaság I. lelőhelyen. A későrézkori település leletei. – Ausgrabungen auf dem Friedhof von Szigetcsép-Tangazdaság. Die Funde der spät-kupferzeitlichen Siedlung. CommArchHung 1984, 5-29.
- MAKKAY 1970 – Makkay J.: A kökor és rézkor Fejér megyében. Székesfehérvár 1970. (Fejér megye története az őskortól a honfoglalásig I.)
- MAKKAY–STARNINI–TULOK 1996 – Makkay, J.–Starnini, E.–Tulok, M.: Excavations at Bicske-Galagonyás (Part III.) The Notenkopf and Sopot-Bicske cultural phases. Trieste 1996.
- MRT 9 – Dinnyés I.-Kövári K.-Kvassay J.-Miklós Zs. - Tettamanti S.-Torma I.: Pest megye régészeti topográfiája. A szobi és váci járás. Budapest 1993. (Magyarország régészeti topográfiája 9)
- RACZKY 1974 – Raczky P.: A lengyeli kultúra legkorábbi szakaszának leletei a Dunántúlon. ArchÉrt 101 (1974) 185-210.
- REGENYE 1996 – Regenye, J.: Die Sopot-Kultur in Transdanubien und ihre südlichen Beziehungen. In: Draşovean, F. (ed.) The Vinča Culture, its role and cultural connections. Bibl. Hist. et Arch. Banatica II. (Timisoara 1996) 163-174.
- STANKOVIĆ 1986 – Stanković, S.: Žrtvenici i prosopomorfní poklopci iz Vinče. University of Belgrade, Faculty of Philosophy. Centre for Arch. Research, 7. (Beograd 1986)
- TARI 1986 – Tari E.: Vecsés és környéke régészeti emlékei. Vecsés 1986, 25-45.
- TORMA 1969 – Torma I.: Adatok a badeni (péceli) kultúra bolerázi csoportjának magyarországi elterjedéséhez. VMMK 8 (1969) 91-106.

Megfigyelés	végezhető				nem végezhető		
	friss, ázott szántás	poros, tárcsázott szántás	kordonos szőlő	rét, füves legelő,	ugar, lábón álló kukorica	berek, vízfolyás,	erdő, fásbokros liget, kert
Megfigyelés körülményei	jó	gyenge	gyenge/rossz	gyenge/rossz	rossz/ nincs	rossz/ nincs	nincs
Nyomvonalszakasz (km)	8.25	13.28	9.69	1.52	5.85	25.70	13.05
Teljes szakasz (km)	32.74				44.60		
Lelőhely nem várható (km)	0.28				27.18		
Lelőhely azonosítva v. nem zárható ki (km)	32.46				17.42		

megfigyelhető volt	32.46 km	42 %
nem volt megfigyelhető	17.42 km	23 %
nem várható lelőhely	27.46 km	36 %
Teljes nyomvonal	77.34 km	100 %

1. táblázat: A terepbejárás viszonyai, területe a tervezett M7 autópálya nyomvonalán

BONDÁR MÁRIA – HONTI SZILVIA – KISS VIKTÓRIA

		A lelőhely							
száma	neve	topogr. kód	Régészeti korszakok	teljes feltárás	szonda	építés közbeni megfigyelés	újra bejárando		
S-1	Zamárdi-Külvölgyi-dűlő (1. csp.)	247/2	rézkori, bronzkori, kelta, római telep	X		X			
S-15	Zamárdi-Szőlők, Balatonrendred-Szilios								
S-2	Balatonrendred-Lucernás (2. csp.)	8/1	kevés római, későközépkor-újkor		X				
S-3	Balatonrendred-Borjú-mező 1.	8/2	kevés középkor		X				
S-4	Balatonrendred-Borjú-mező 2.	8/3	kövek a falszínen			X			
S-5	Köröshegy-Séd-alei-dűlő	117/1	kevés DVK, kelta, római		X				
S-6	Köröshegy-Perselyvölgy	117/2	későközépkor-újkor		X				
S-7	Balatonárszszó-Paskum-dűlő	17/1	kevés rézkor		X				
S-8	Balatonárszszó-Kis-erdei-dűlő (4. csp.)	17/2	középkori templom, temető, falu	X					
S-9	Szőlád-Kis-Aszó		kevés neolitikum-rézkor		X				
S-10	Balatonöszöd-Temetői-dűlő (5. csp.)	15/1	középkori telep, kevés római, őskor	X					
S-11	Balatonöszöd-Vermesi-dűlő	15/2	kevés rézkor		X				
S-12	Balatonszemes-Alsóvölgyi-dűlő (Bagódomb)	18/1	sok neolitikum (DVK), kevés bronzkor, római	X					
S-18	Balatonszemes-Öntözött terület	18/2	szórv. őskor, középkor-újkor, salak			X			
S-13	Balatonszemes-Szemcsi berek (6. csp.)	18/3	DVK, baden, UK, kelta (LT D), római						
S-20	Balatonlelle-Kender-föld, pihenővel	13/1	sok római, kf. őskor	X					
S-21	Balatonlelle - Lellekúti-dűlő	13/2	kevés őskor		X				
S-49	Balatonlelle-Csapás-dűlő		kevés kerámia					X	
S-22	Balatonlelle-Országyúti-dűlő 1.	13/3	Adattár: római út, nem azonosított						X
S-16	Balatonlelle-Országyúti-dűlő 2.	13/4	Árpád-kori telep	X					
S-17	Balatonlelle-Felsőgamás	13/5	szórvány őskor, kelta, római		X				
S-23	Balatonboglár-határárok	7/3	kevés őskor						X
S-24-25	Balatonboglár-Berekre-dűlő	7/1	Balaton-Lasinja, baden, kisapostag, UK, Hallstatt, kelta, római telep, rézkori sírok, honfoglalás kori temető?	X					
S-26	Ordacsehi-Kistölés	151/1	bronzkor, őskor, kelta, római telep, középkori telep és kőkők?, római temető?	X					
S-27-28	Ordacsehi-Csere-föld	151/2	középkori telep		X				
S-29	Ordacsehi-Bugaszeg (7. csp.)	151/3	neolitikum, kisapostag, UK, kelta, római, középkor, telep	X					
S-30	Ordacsehi-Kisrekesz	151/6	bronzkor, római, középkor						X

2/a. táblázat: A tervezett M7 autópálya nyomvonalának lelőhelyei (déli nyomvonalváltozat)

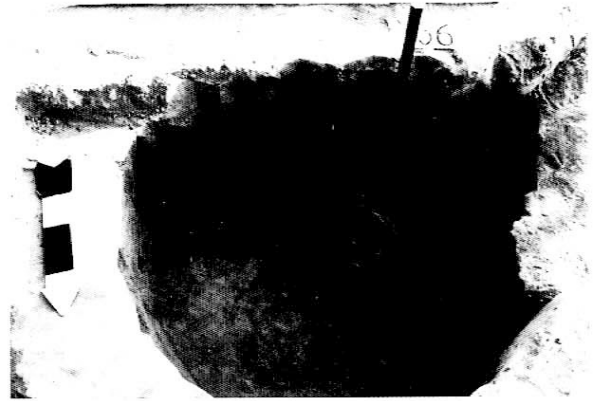
A TERVEZETT M7-ES AUTÓPÁLYA SOMOGY MEGYEI SZAKASZÁNAK
MEGELŐZŐ RÉGÉSZETI FELTÁRÁSA (1992-1999.)

A leíróhely							teljes feltárás	szonda	építés közbeni megfigyelés	újra bejárando
száma	neve	topogr. kód	Régészeti korszakok							
S-31	Ordacsehi-Major	151/7	lengyell/balatonai, baden, kostolac, kisapostag, mészbetétes, kelta, római (középkor)				feltárt			
S-32	Fonyód-Imréd	58/3	kevés kisapostag					nyomvonal-változás		
S-33	Fonyód-Fehérbézsény-Bézsényi-dűlő	58/1	Árpádkor, középkor (temető, kohók, telep) avar, kevés őskor és római					nyomvonal-változás		
S-34	Fonyód-Vasúti-dűlő	58/2	kevés őskor, római, középkor					nyomvonal-változás		
S-35	Balatonkeresztúr-Réti-dűlő	11/1	rézkor, bronzkor, középkor					x		
S-36	Balatonkeresztúr-Kis erdei-dűlő	11/2	kevés bronzkor, középkor?					x		
S-37	Balatonújlak-Erdő-dűlő	20/2	kevés őskor, középkor?					x		
S-38	Balatonújlak-Rácsos-dűlő	20/1	későközépkor-újkor						x	
S-39	Balatonszentgyörgy-Bari-erdő	19/1	avar (9. sz.), őskor, telep				x			
S-40	Balatonszentgyörgy-Szentgyeházi-dűlő	19/2	középkori telep (12-16. sz.)				x			
S-56	Balatonszentgyörgy-Almás-úti-dűlő	19/2	kevés középkor					x		
S-41	Balatonszentgyörgy/Hollád (8. csomópont) Tikos-Bari-dűlő	76/1 232/1	avar? temető?, kevés őskor kevés neolitik-rézkor					x		
S-43	Tikos-Nyárfás-dűlő	232/2	kevés őskor (DVK, balaton?), kisapostag, mészbetétes, UK, kelta), római, Árpád- és középkori telep,				x			
S-44	Tikos-Homokgödörök	232/3	rézkor, bronzkor, római (1-2. sz.) kevés középkor				x			
S-45	Szegeerdő-Hamuházi tábla 1	211/1	kevés DVK					x		
S-46	Szegeerdő-Hamuházi tábla 2	211/1	kevés DVK, balaton?					x		
S-47	Szegeerdő-Marótvolgyi csatorna	211/3	rézkor, bronzkor, avar (9. sz.) telep				x			
S-57	Sávoly-Hupolagos	177/1	szórvány őskor, avar, szórvány DVK					x		
S-49	Sávoly-Major-dűlő 1	177/2	DVK				x			
S-50	Sávoly-major-dűlő 2	177/3	UK temető?, őskor					x		
S-51	Sávoly-Bakos-dombi-dűlő (9. csp.)	177/4	kevés rézkor, későközépkor-újkor					x		x
S-52	Sávoly-Benyilő-dűlő	177/5	árpád-kori telep, kevés őskor, salak				x			
S-53-54	Sávoly-Benyilő-dűlő. Szőkedencs-Dögkúti-tábla	177/6 221/1	középkor, avar, lengyell/balatonai, salak				x	x		
S-55	Szőkedencs-Cölömpös árok	221/2	DVK, bronzkor, Árpád-kor, telep				x			

2/b. táblázat: A tervezett M7 autópálya nyomvonalának leíróhelyei (déli nyomvonalváltozat)

1

2

3

4

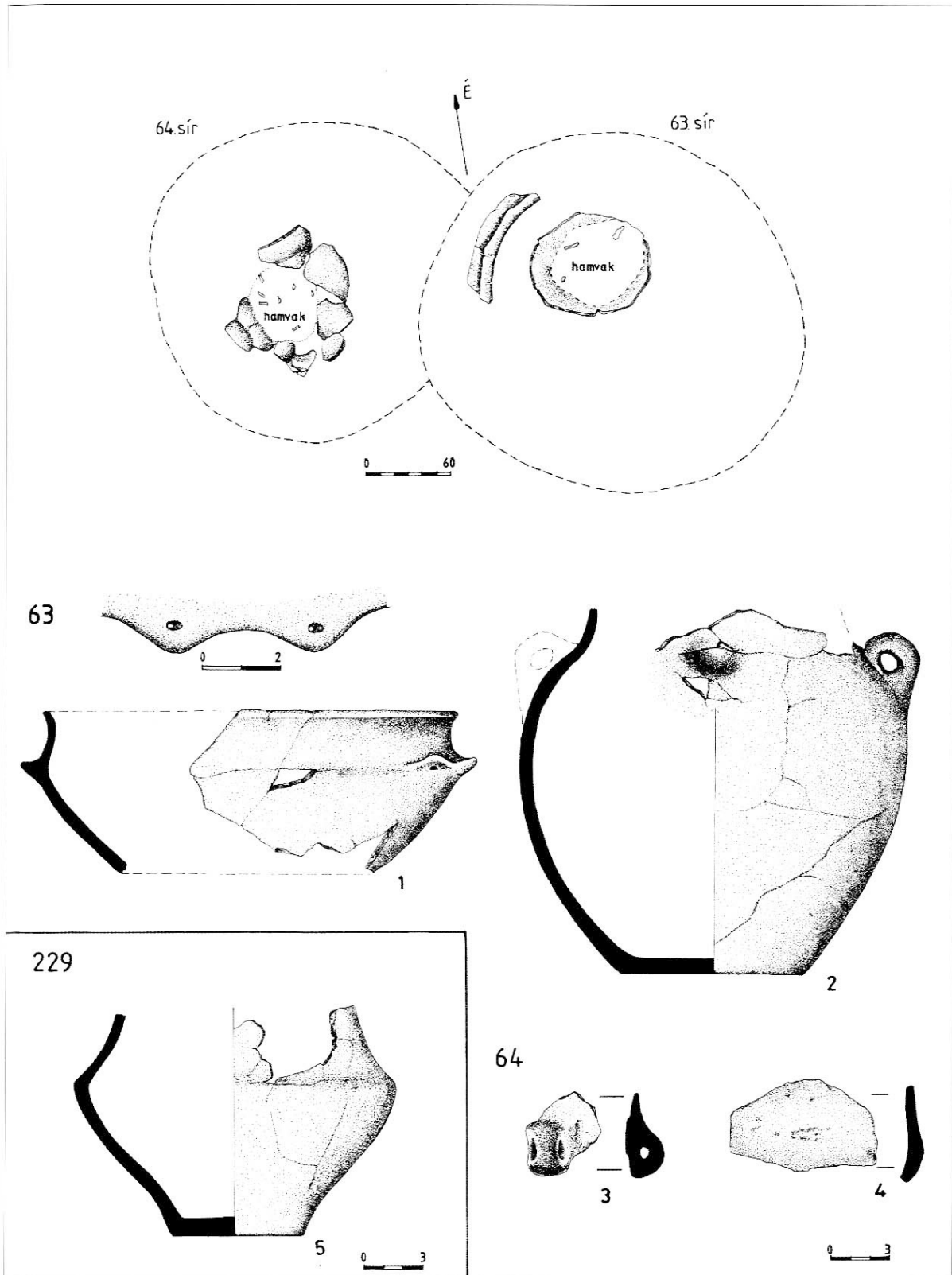
5

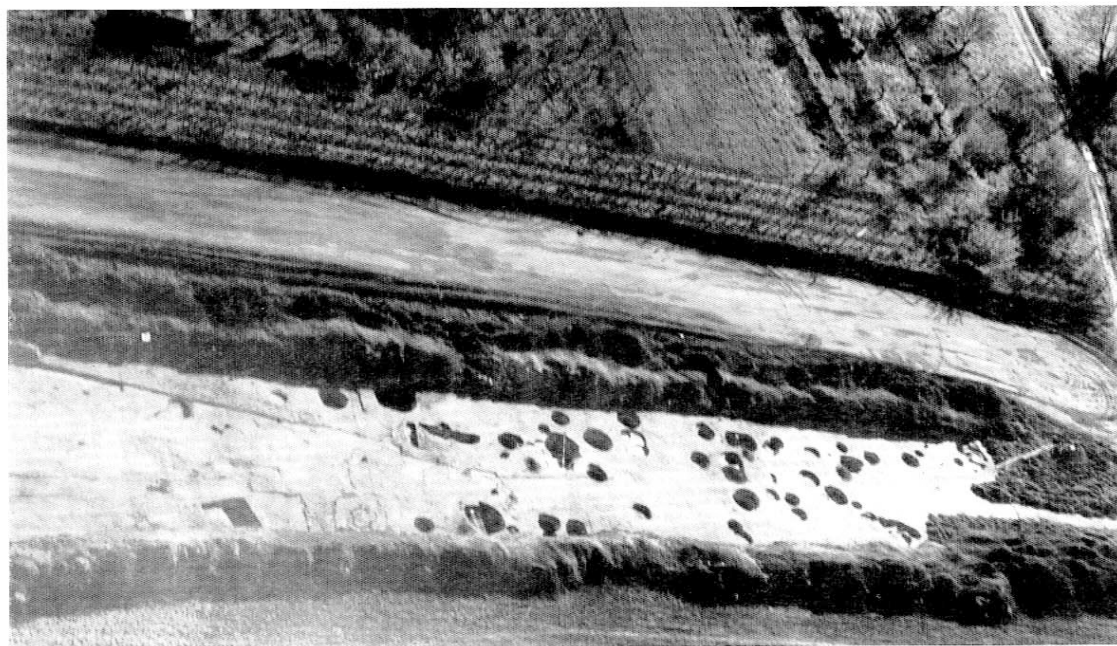
6

I. tábla: 1-3, 5. Ordacsehi Major. 1. Az ásás madártávlattól. 2. 66. rézkori objektum 3. 25. sír. 5. 109. bronzkori urnasír és a 109/b. későrézkori gödör 4, 6. Balatonboglár-Berekre-dűlő. 4. 112. koravaskori és 113. későbronzkori objektum. 6. 229. rézkori urnasír

A TERVEZETT M7-ES AUTÓPÁLYA SOMOGY MEGYEI SZAKASZÁNAK
MEGELŐZŐ RÉGÉSZETI FELTÁRÁSA (1992-1999.)

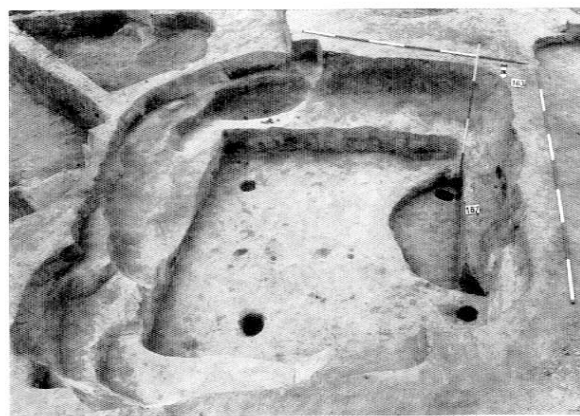
II. tábla: Balatonboglár-Berekre-dűlő. 1-2. 63. sír, 3-4. 64. sír, 5. 229. sír. (Rajz: Nyári Zsolt)

1

2

3

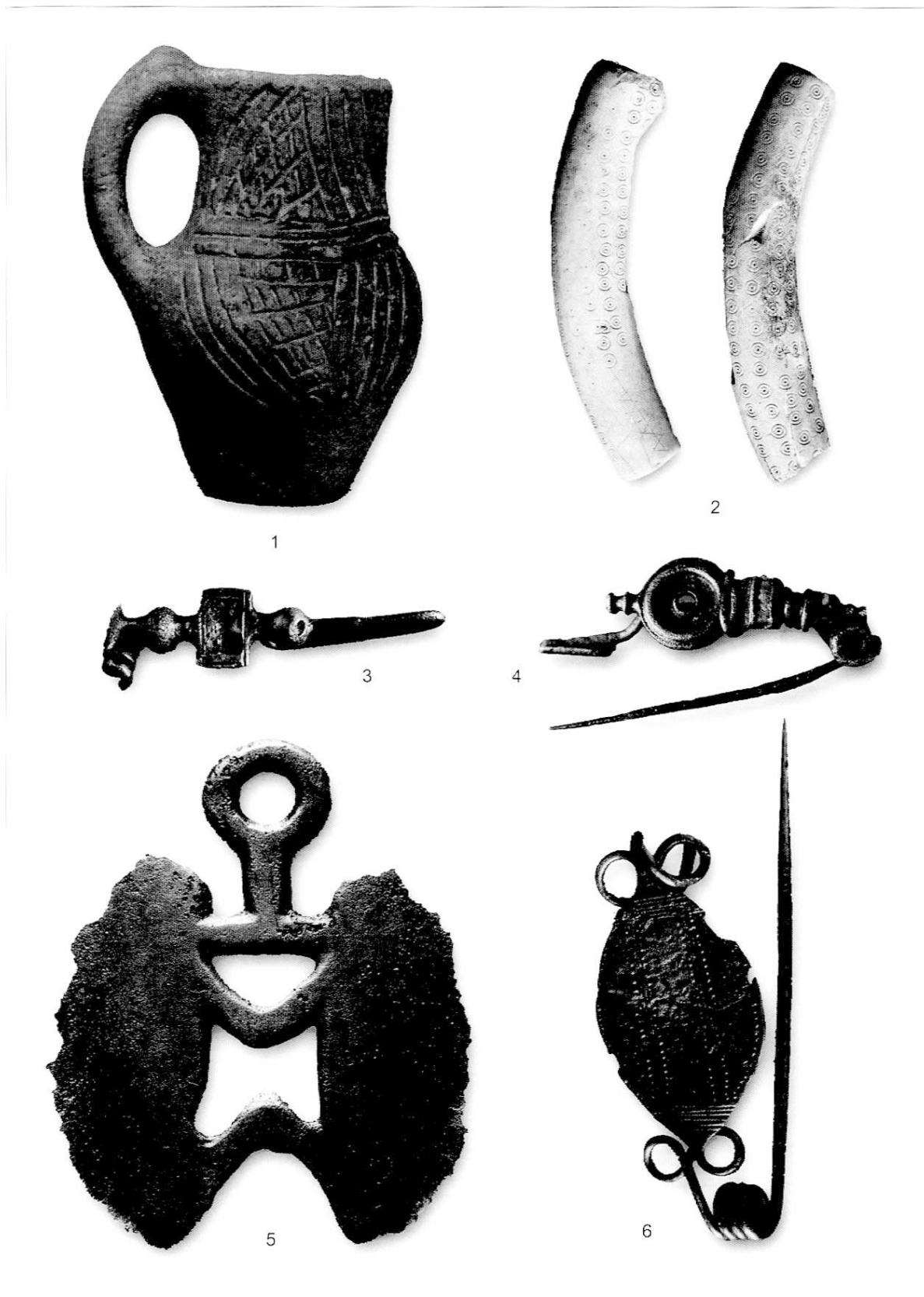
4

5

III. tábla: Balatonboglár-Berekre-dűlő. 1. A feltárás 1994-ben. 2-3. A 163. koravaskori objektum. 4-5. 338. objektum, kelta edényégető kemence

A TERVEZETT M7-ES AUTÓPÁLYA SOMOGY MEGYEI SZAKASZÁNAK
MEGELŐZŐ RÉGÉSZETI FELTÁRÁSA (1992-1999.)

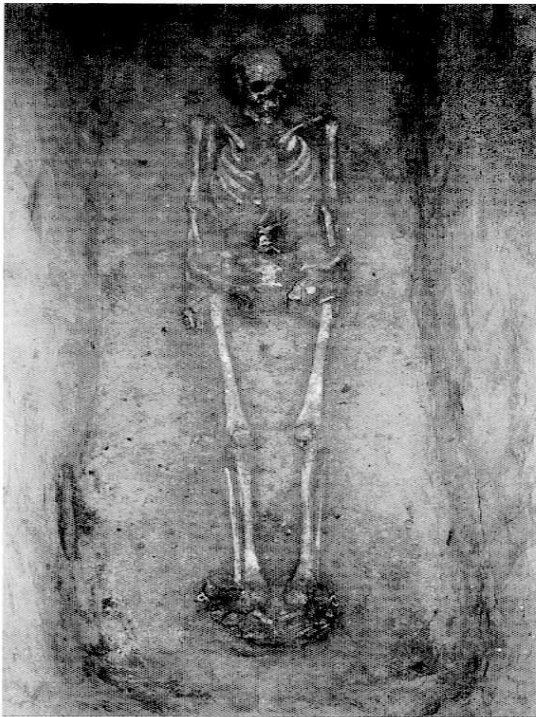
IV. tábla: Balatonboglár-Berekre-dűlő. 2. 27. gödör; 3-4. 153. kelta ház; 6. 215-216. gödör; 1, 5. Szórvány

1

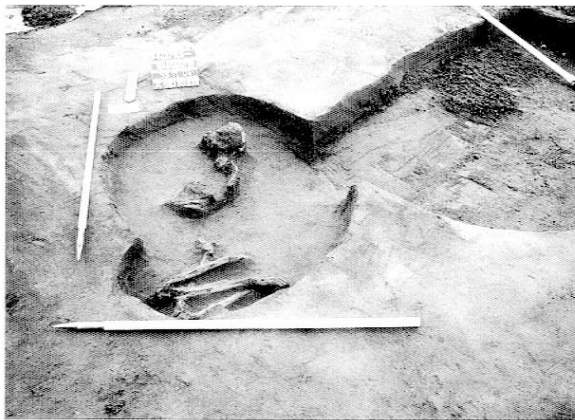
2

3

4

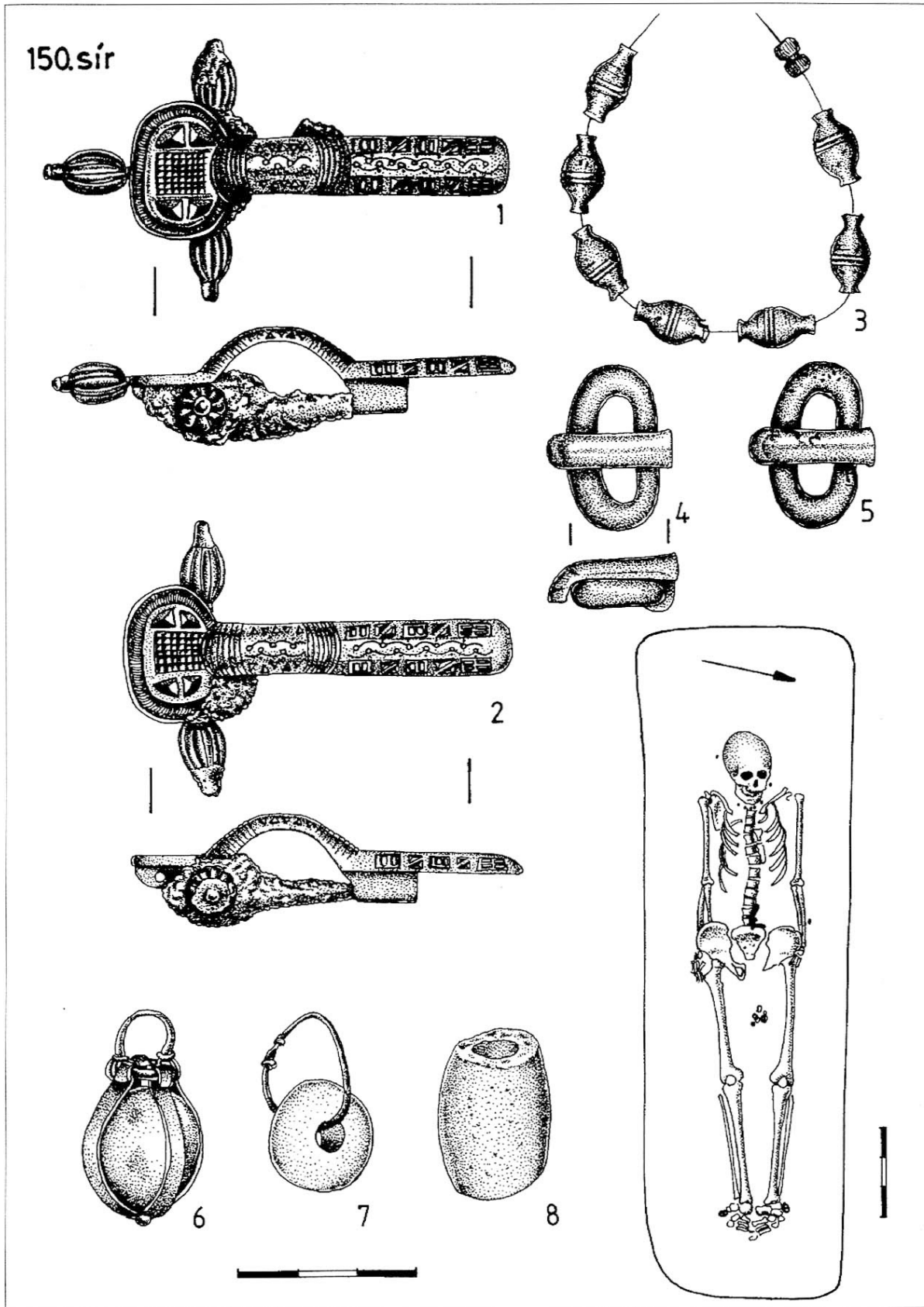
5

6

V. tábla: 1-3. Balatonszemes-Szemesi-berek. 1. Népvándorláskori temető. 2. Az ásatás felülnézetből. 3. A 150. sír.
4.-6. Balatonszemes-Bagódomb. A dunántúli vonaldíszes kerámia gödre, sírja és árka.

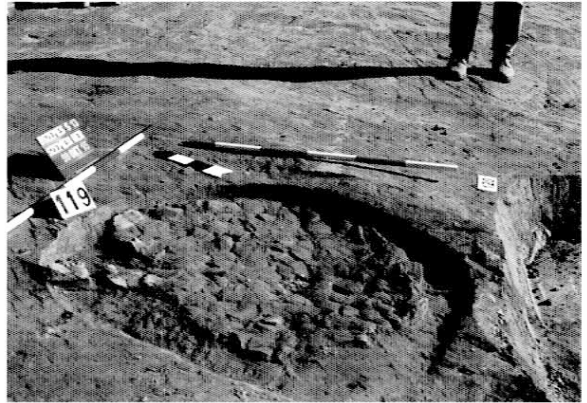
A TERVEZETT M7-ES AUTÓPÁLYA SOMOGY MEGYEI SZAKASZÁNAK
MEGELŐZŐ RÉGÉSZETI FELTÁRÁSA (1992-1999.)

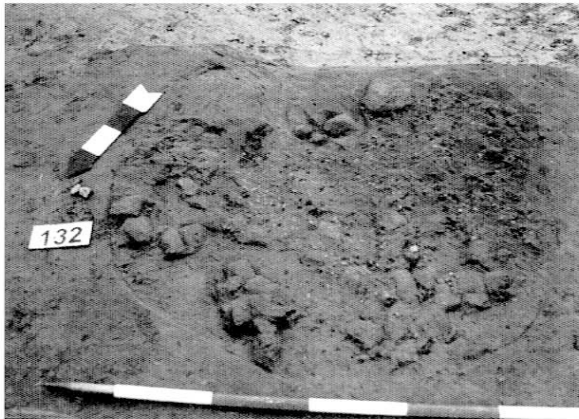
I. tábla: Balatonszemes-Szemesi berek. 150 sír. (Rajz: Nyári Zsolt)

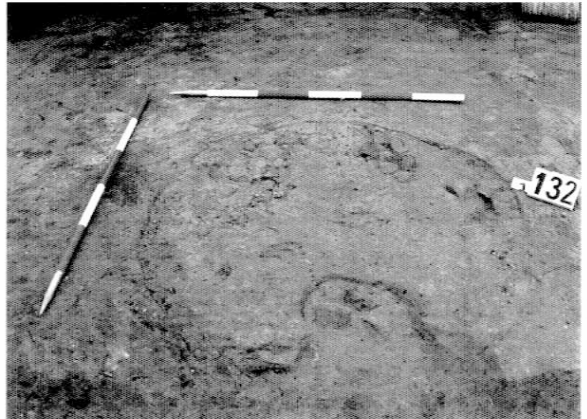
1

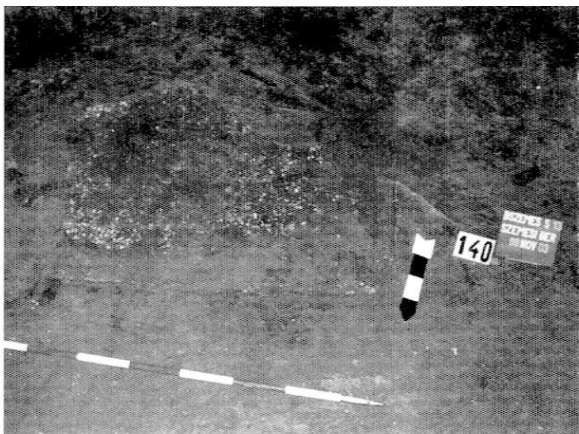
2

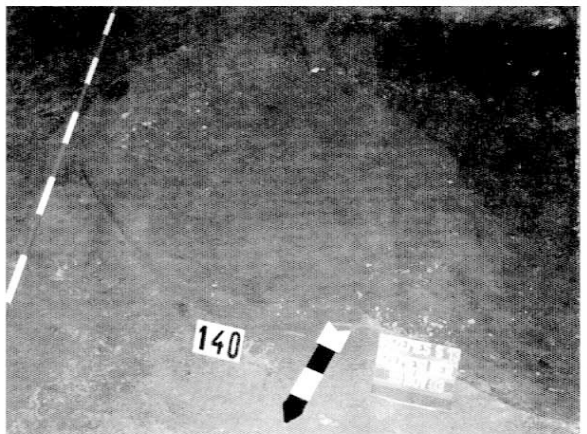
3

4

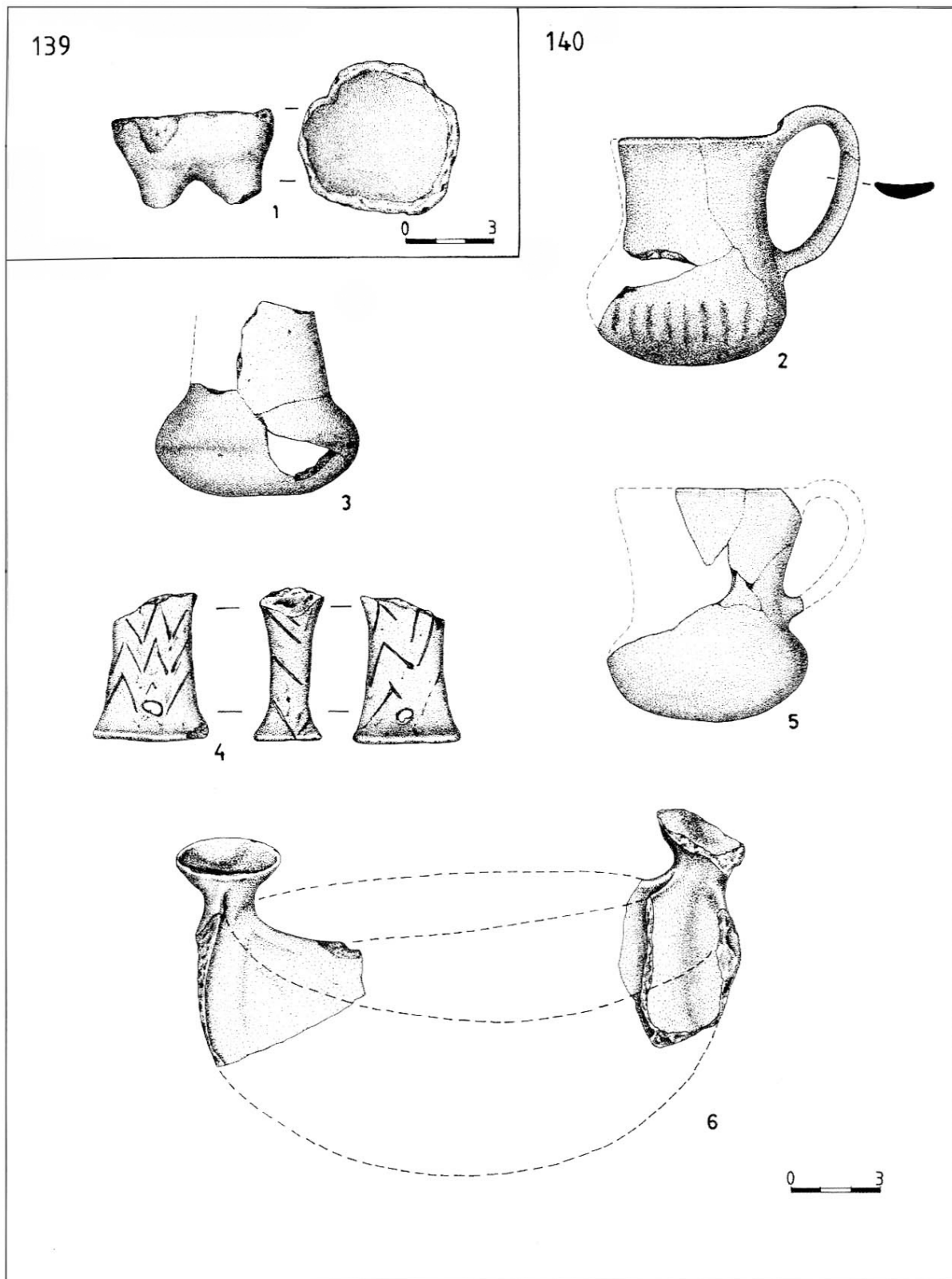

5

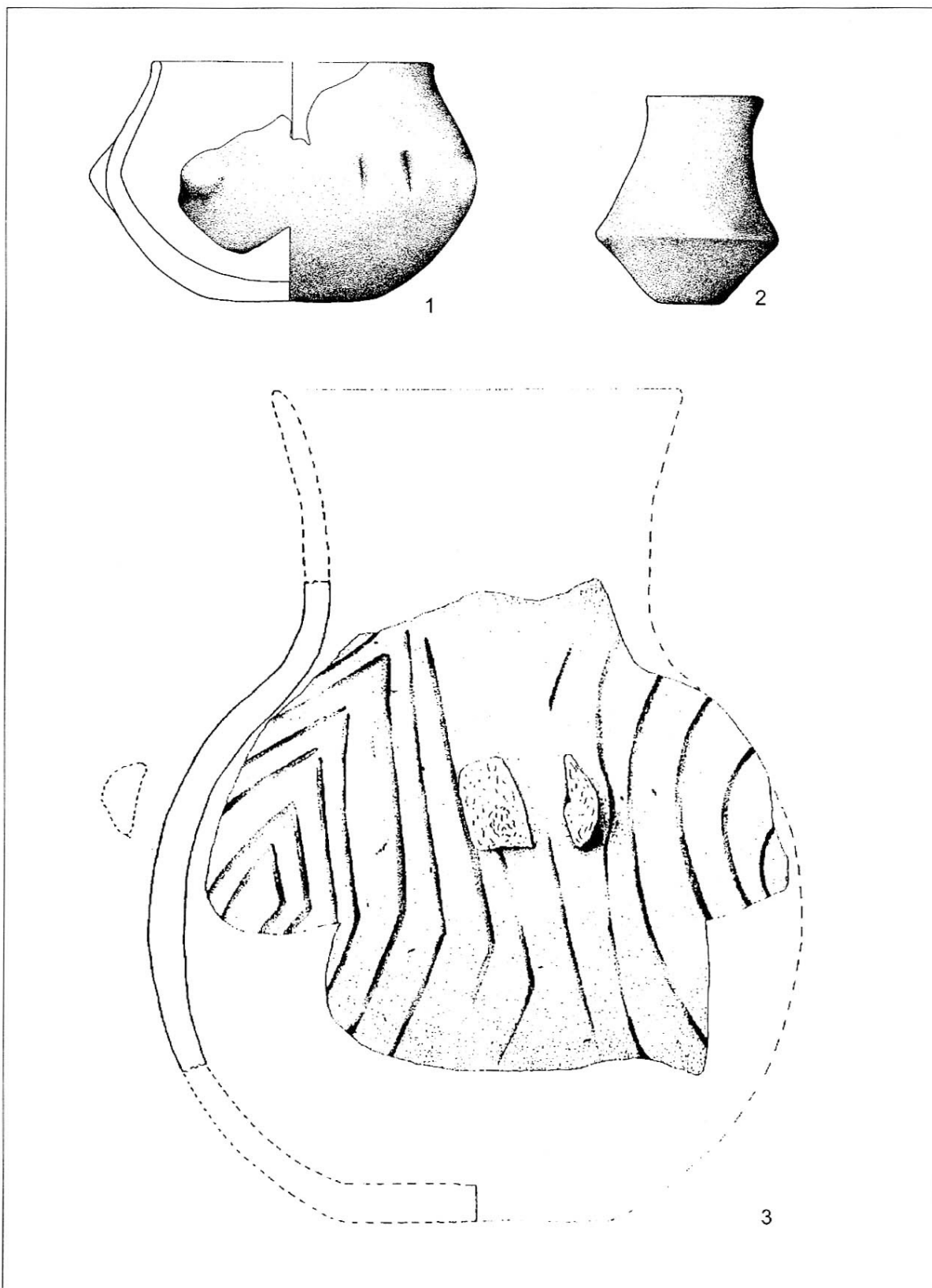

6

A TERVEZETT M7-ES AUTÓPÁLYA SOMOGY MEGYEI SZAKASZÁNAK
MEGELŐZŐ RÉGÉSZETI FELTÁRÁSA (1992-1999.)

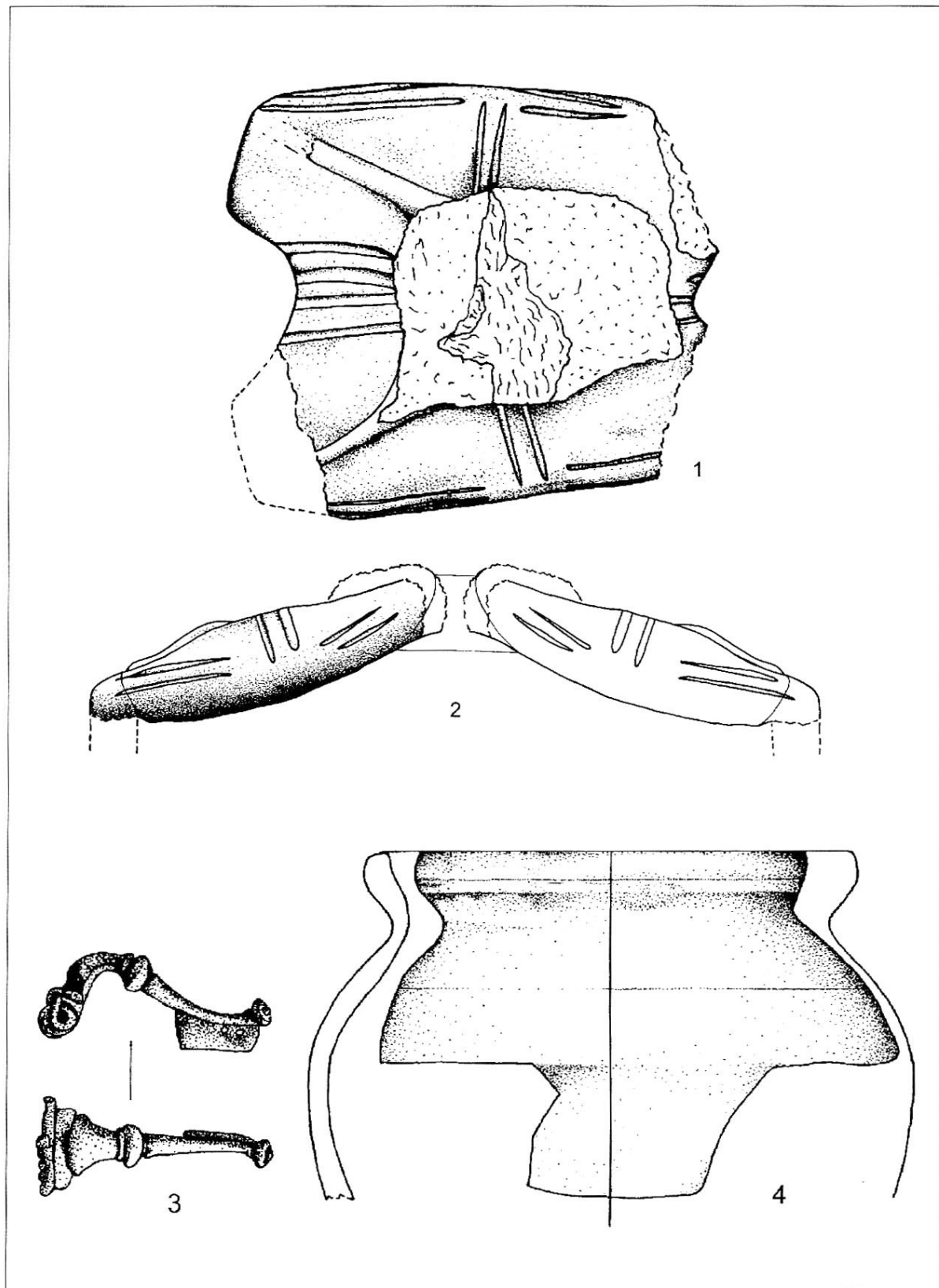

VIII. tábla: Balatonszemes-Szemesi berek, 139. és 140. badeni objektum leletanyaga. (Rajz: Nyári Zsolt)

IX. tábla: Balatonszemes-Bagódomb. 1. 11. objektum 2. 63. objektum 3. 44. objektum. (M= 1:2) (Rajz: Hrivnák Péter Pál)

A TERVEZETT M7-ES AUTÓPÁLYA SOMOGY MEGYEI SZAKASZÁNAK
MEGELŐZŐ RÉGÉSZETI FELTÁRÁSA (1992-1999.)

X. tábla: Balatonszemes-Bagódomb. 1-2. 109-110. objektum, 3-4. 81. objektum (1. M= 1:2; 4. M=2:3; 3. M=1:1)
(Rajz: Hérvölgy Dénes-Dáni)

The preceding archeological excavation of the planing m7 highway in County Somogy (1992-1999) Preliminary report I.

MÁRIA BONDÁR – SZILVIA HONTI – VIKTÓRIA KISS

The prepare of the preliminary excavation (1992-1998)

The scheduled track of the M7 highway in county Somogy runs on the Southern shore of Lake Balaton from Zamárdi till Szőkedencs, reaching the borderline between Zala and Somogy.

The field work on the track line was accomplished by the Somogy County Museums Directorate between 1992-3, during which period we identified 50 sites on an about 80 km long section of the Southern track line variant (Abb. 2), 5 sites on the track line of the new connecting roads and an additional 13 on the Northern track line variant. To the information gained through fieldwork, in 36 cases the measurements conducted by the ELTE Geophysical Institute were added. In 2 cases the aerial reconnaissance of the entire track was carried out (René Gougay, and Zoltán Czajlik in 1999). The archaeological excavations started in 1994-5, and continued from 1999.

Ordacsehi-Major

The entire territory falling in the track line was excavated in 1994 led by Piroska Füle (tab.1, 1). On the site the earliest periods were represented by the objects of the Lengyel and Balaton-Lásinja cultures (tab.1, 2). More than 40 objects were unearthed from the Late Copper Age Kostolac culture, which became the biggest Hungarian settlement from the period (BONDÁR 1998).

We excavated 4 urns dating from the end of the Early Bronze Age (Kisapostag culture), as well as the Late Kisapostag - Early Lime Encrusted Pottery period (tab. I, 5; HONTI-KISS 1996), and we can count the 5 contracted skeletons also to the scope of the Kisapostag culture (tab. I, 3).

From the Late Celtic period an oven with pottery foundation, and from the II-III. Century Roman settlement the remains of smaller rectangular and square buildings were found.

Balatonboglár-Berekre-dűlő

The large, expanding site is intersected in an E-W direction, about 600 m in width by the track of the planned highway. In 1994-5 a smaller part was excavated led by Szilvia Honti, László Költő and Péter Gergely Németh (tab. III, 1).

On the site, beside the scattered settlement traces of the Balaton-Lásinja culture, burials, and pottery belonging to the circle of the Furchenstich ceramics were also found (tab. I, 6; tab. II; tab. IV, 1). We excavated 3 urns and a number of settlement pits from the Late Baden-Kostolac period. (BONDÁR 1996)

The larger part of the objects belong to the elder phase of the Late Bronze Age Urnfield culture (tab. IV, 5-6), and to the Early Iron Age. On the settlement dated to the Late period of the Hallstatt culture, apart from the various storage pits, square shaped, timber framed, rammed floored buildings were found, presumably functioning as workshops, (tab. I, 4; tab. III, 2-3). Special finds are the punched and point-circle decorated bone articles (tab. IV, 2).

Seven rectangular, subterranean pit houses with a pole on each of their shorter sides, and a pottery combustion furnace (tab. III, 4-5) were found together with 2 coral incrustated fibulas from one of the houses (tab. IV, 3-4).

Balatonszemes-Szemesi-berek

On the excavation began by Mária Bondár, Szilvia Honti and Péter Gergely Németh in 1999 the objects of the Transdanubian Linear Ceramic culture (Linearbandkeramik), of the Baden culture and of the Late Celtic period settlements were found. In the settlement of the Baden culture the ovens plastered by pebbles and ceramics are unique (tab. VII.-VIII). From the 13 W-E directed graves of a German family cemetery dating from the V. Century (tab. V, 2), 2 contained grave goods: in one an adult male was buried with a pot (Picture 3.), in the other a female skeleton was richly adorned with jewels (a necklace with gold beads and a glass bead on the neck, a pair of fibulas on the hip, semiprecious stone beads and a pendent hanging from the belt, silver buckles on the feet) (tab. V, 3; VI).

Balatonszemes-Bagódomb

In 1999, in the organisation of the Archaeological Institute of the Hungarian Academy (MTA), led by Viktória Kiss, an excavation was launched where a settlement dating from the eldest Linear Ceramic culture and also from a younger period (Keszthely group) was found. A few younger remains - an Early Roman furnace, a Great Migration period grave and a pot fragment were also unearthed on the site (tab. V, 4-6; IX-X).